

A kelet-közép-európai történelmi belvárosok
rehabilitációja és a gazdasági szerkezetváltás folyamata-
Gyula és Selmecebánya példáján

Témavezető:

Nagy Erika

Tudományos főmunkatárs

MTA KRTK RKI Alföldi Tudományos Osztály

Belső konzulens

Nagy Gyula

Tanársegéd

Szegedi Tudományegyetem Gazdaság és Társadalomföldrajz Tanszék

Készítette

Jámbor Viktor Ernő

Tartalomjegyzék

Absztrakt.....	3
Bevezetés	4
I. Kutatási módszertan.....	5
II. Város, városfejlesztés, városrehabilitáció.....	7
A város fogalmának értelmezései	7
Városfejlesztés és városrehabilitáció	9
A belváros, mint szimbolikus tér	13
Poszt szocialista városfejlődés keretei	15
Városrehabilitáció az EU várospolitikai keretei között	18
III. Térbeli-társadalmi folyamatok Gyulán.....	22
Gyula rövid története	22
IV. Gyula történelmi belvárosának rehabilitációja	25
A történelmi belváros rehabilitációjának hatása Gyulán	31
V. Térbeli-társadalmi folyamatok Selmecebányán	37
A szlovák közigazgatás és településfejlesztés változásai	37
Selmecebánya rövid története.....	38
VI. A VITO projekt hatásai és eredményei Selmecebányán	41
A VITO projekt bemutatása.....	41
A gazdasági szerkezetváltás jelei.....	43
Összefoglalás	46
Irodalomjegyzék	48

Absztrakt

A dolgozat témája a kelet-közép-európai történelmi belvárosának rehabilitációja, valamint a történelmi belvárosok megújításának indukciós hatásának vizsgálata a gazdasági szerkezetváltás folyamatára.

A város fogalmának eltérő értelmezései (pl.: földrajz, műszaki tudományok), a városfejlesztés, városrehabilitáció fogalmának és típusainak bemutatása adja a dolgozat elméleti alapját. Kelet-Közép-Európában az államszocializmus ideje alatt nem fordítottak kellő figyelmet a történelmi belvárosok és történelmi belső lakónegyedek épületállományának kellő fizika karbantartására és felújítására. Ezen mulasztások és hozzájuk kapcsolódva a felszínre kerülő társadalmi problémák, együtt gyors és integrált megoldást kívántak a rendszerváltozás után. Az új politikailag, gazdaságilag és társadalmilag egyedinek nevezhető posztszocialista kereteket között a magyar és a szlovák önkormányzatoknak is próbálnak sikeres városrehabilitációt véghezvinni. Egyre gyakrabban szembesültek a felújítási munkálatok további halogatásának veszélyeivel. Az újonnan létrejött önkormányzatok szakember, tőke és a szisztematikus tervezés hiányával szembesültek. A posztszocialista városi átalakulás minden szempontból új kihívások elé állította az éppen megalakuló önkormányzati és az újonnan megjelenő piaci szereplőket, s új térbeli-társadalmi konfliktusok kialakulásához vezetett. Ez legerősebben a történelmi belvárosokban érezte hatását, ahol a piaci szereplők döntései látványos változásokat hoztak, le- vagy éppen felértékelve a tér egyes elemeit.

A dolgozat fő kérdése, hogy a történelmi belvárosok rehabilitációja, a vizsgált városokban, milyen pozitív vagy negatív hatást gyakorol a gazdasági szerkezetváltás folyamatára? A két esettanulmány Gyula és Selmecbánya is a turizmusra alapozva kívánja a kiutat megtalálni az ipar volumenének leépülése utáni gazdasági válságból. A statisztikai adatok elemzése arra adott okot, hogy kijelentsem a történelmi belvárosok rehabilitációja pozitív, serkentő hatással bírt a gazdasági szerkezetváltás folyamatára a két vizsgált városban. Ezt a vizsgált statisztikai adatok alátámasztják, hiszen a történelmi belváros megújítása utáni években a mutatók (látogatók, vendégéjszakák, szálláshelyek száma) mindkét településen jelentősen növekedett..

Kulcsszavak: Város, városrehabilitáció, történelmi belváros, gazdasági szerkezetváltás, Selmecbánya, Gyula

Bevezetés

A városok Európa gazdasági „motorjai”, fejlődési és társadalmi központjai. Ezért az Európai Unió is kiemelten foglalkozik a városok fejlesztésével, megújításával és rehabilitációjával, különböző projekteken belül. Kelet-Közép-Európában a rendszerváltozás után, időben megkésve, eltérő politikai, tervezési, gazdasági és kulturális körülmények között indult meg a városok, azon belül is főleg a történelmi belvárosok és történelmi lakónegyedek felújítása. A fejlődési irányok országoként eltérőek voltak. A folyamat az elmúlt évtized második felében kezdett dinamikus növekedésbe és mára már a kis- és középvárosok szintjére is kiterjedt. A térbeli és a települési hierarchia alsó szintjeire is kiterjedő városrehabilitációban, főleg a pénzügyi forrásokat tekintve, az Európai Unió közvetlen beavatkozásainak nagy szerepe van. Fontos kérdés, hogy az EU és a nemzeti fejlesztési keretek biztosította lehetőségekkel hogyan tudnak élni az heterogén helyzetű városok.

A városrehabilitáció eltérő feltételeinek és következményeinek vizsgálatához Gyulát és Selmecebányát választottam esettanulmányként. A két város ugyan sok mindenben különbözik egymástól, mégis vannak közös pontok fejlődésükben. Mindkét város belekényszerült a gazdasági szerkezetváltásba, hiszen az ipari termelés volumene jelentősen visszaesett az 1990-es években. A turizmust választották kiútnak, mint ahogyan sok más település is, a rendszerváltozás utáni gazdasági válságból. A turizmus fejlesztéséhez szükséges adottságok Selmecebányán és Gyulán is rendelkezésre álltak. Selmecebánya épített örökségekben és természeti látnivalókban is igen gazdag, valamint 1993 óta a történelmi belváros UNESCO világörökségi védelem alatt áll. Gyula történelmi fürdőváros és szintén rendelkezik történelmi belvárossal.

Különbségek is vannak azonban a két város között, mind történelmi, mind gazdasági-társadalmi szempontból. Gyulának főleg mezőgazdasági és feldolgozóipari szerepe volt jelentős, amellett, hogy közigazgatási központ (megyeszékhely) volt a XX. század közepéig. A tradicionális fürdőváros turizmusa az államszocializmus évtizedei alatt is jelentős volt. Mára hazánk egyik leglátogatottabb fürdővárosává vált. Selmecebánya az egyik legfontosabb bányaváros volt a történelmi Magyarország területén, valamint oktatási szerepe is igen jelentős volt. A világ első bányászati akadémiáját itt alapították. A csehszlovák államszocializmus idején jelentős ipart

telepítettek a városba, amely leépülése az 1990-es években következett be. Napjainkban Selmecebánya és környéke az egyik leglátogatottabb turisztikai desztináció Szlovákián belül.

A kérdés, amelyre a dolgozatban választ keresek, hogy a történelmi belvárosok rehabilitációja, a vizsgált városokban, milyen pozitív vagy negatív hatást gyakorol a gazdasági szerkezetváltás folyamatára? Hogy erre választ kapjak, a két esettanulmányhoz kapcsolódóan a helyi turizmus adatait elemeztem a városrehabilitáció előtti és utáni időszakban, valamint a magyar és szlovák nyelvű, a városrehabilitációs projektekhez kapcsolódó dokumentumok tartalmi elemzését végeztem el.

I. Kutatási módszertan

A dolgozatomhoz a témához kapcsolódó hazai és nemzetközi szakirodalom elemzését végeztem el először. A kutatás során a városrehabilitációhoz szorosan kapcsolódó irodalmakon kívül a témához szélesebb értelemben kapcsolódó gazdasági és társadalmi folyamatokat értelmező irodalmakat is áttekintettem, a poszt-szocialista fejlődési keretek, gazdasági szerkezetváltás, városok története, fürdő- és örökség turizmus kérdésköréhez kapcsolódó szakirodalmakat.

A dolgozat fontos része volt statisztikai adatok elemzése. Az adatforrás minden esetben külső (statisztikai) forrásból származott. A Gyulához kapcsolódó adatok a Központi Statisztikai Hivatal valamint az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR) adatbázisaiból származnak. A selmecebányai adatok a Szlovák Statisztikai Hivatal (Statistický Úrad Slovenskej Republiky) regionális adatbázisából származnak.

A dolgozatban két esettanulmány kerül bemutatásra. Az esettanulmány célja a valamilyen szempontból különleges terület (pl.: város, történelmi belváros) komplex, átfogó, az eseményeket és cselekvéseket összefüggéseikben szemléltető bemutatása. Ebben a tekintetben éppen ellentéte a kvantitatív módszereknek, hiszen azok egy-egy térség, cselekvő stb. néhány, előre kiválasztott (azaz már előre ismert) tulajdonságát vizsgálják. Úgy is fogalmazhatunk, hogy ennél a módszernél a reprezentativitást szinte teljes mértékig feláldozzuk a komplexitás érdekében, hiszen csak egyetlen esetet

vizsgálunk, annak minden egyediségével. Ez az „eset” azonban nem feltétlenül egy személy: lehet egy folyamat, intézmény, esemény vagy akár terület (város, régió, ország) is.

Azt is mondhatjuk, hogy az esettanulmány nem csak egyszerűen egy módszer, hanem egyben egy szemléletmód is, melynek lényege, hogy egy-egy térség társadalmi folyamatai, egyediségük mellett is rendelkeznek olyan vonásokkal, amelyek általánosíthatóak. Ezért egy egység megfigyelése is jó betekintést ad a térbeli folyamatok általános mechanizmusába.

Az esettanulmány lényegi vonása tehát a komplexitás és a kontextualitás. Az esettanulmányok készítése során ezért statisztikai adatokat, nyilvános dokumentumokat (újságcikk, projekt dokumentumok) és a témához kapcsolódó tanulmányokat használtam fel forrásként. Gyula esetében főként magyar nyelvű (helyi nyomtatott és online újságok cikkei, építészeti- és tervdokumentumok, kapcsolódó tudományos folyóirat cikkek) dokumentumokat dolgoztam fel, valamint a KSH és TeIR adatbázisból származó turisztikai adatokat elemeztem. Selmecebánya esetében szlovák nyelven álltak rendelkezésre a szlovák és a helyi a témához kapcsolódó újságcikkek, valamint fejlesztési dokumentumok egy része. A SEE VITO¹ projekttel kapcsolatos dokumentumok és elemzések angol nyelven voltak elérhetőek számomra. A selmecebányai esettanulmányban a turisztikai adatok a Szlovák Statisztikai Hivatal regionális adatbázisából származnak. A két esettanulmányban a turisztikai adatok nem azonos léptékűek, ugyanis Selmecebányával kapcsolatosan csak kerületi (okres) szinten álltak rendelkezésre ezek az adatok. A selmeci kerület népessége körülbelül 17 ezer fő, amiből a 2012-es adatok szerint 10330-an Selmecebányán laknak. A kerület többi 14 településének gazdasági és turisztikai súlya nem befolyásolja jelentősen az adatokat. További nehézséget jelentett, hogy a selmeci járás adatai és a kapcsolódó helyi dokumentumok (pl.: újságcikkek, IVS) kizárólag szlovák nyelven álltak rendelkezésemre.

¹ A Selmecebányán zajló városrheabilitációs folyamaatokkal kapcsolatos információk jelentős része a SEE VITO (Integrated Urban Development of Vital Historic Towns as Regional Centres in South East Europe; SEE/A/169/4.1/X) projekthez kapcsolódott.

A dolgozatban LQ, azaz Lokalizációs Index számítást is alkalmaztam a gyulai kistérségre, amely a klaszterelemzésben volt segítségemre. Gyula esetében ez a módszer is segítségemre volt, hogy bemutassam a kistérségben (ma járás), a turizmus és a hozzá kapcsolódó iparágak vezető szerepet töltenek be. A klaszter az általam alkalmazott definíció szerint, egy adott iparághoz tartozó független vállalatok és velük kapcsolatban álló üzleti partnereik, valamint a hozzájuk kapcsolódó gazdasági szektorok és intézmények egy adott térségben tömörülő olyan halmaza, amelyek relatíve nagy arányban használják egymás termékeit és szolgáltatásait, ugyanazon tudásbázisra és infrastruktúrára támaszkodnak, valamint hasonló innovációkat tudnak hasznosítani (Buzás N. – Lengyel I. 2002, Lengyel I. – Rechnitzer J. 2002).

Az LQ kiszámolásának módja a következő:

$$LQ=(E_{ij}/E_j)/(E_{in}/E_n)$$

vagy

$$LQ=(E_{ij}/E_{in})/(E_j/E_n)$$

- E_{ij} a j-edik régióban mutatja az i-edik iparágban foglalkoztatottak számát,
- E_j a j-edik régió foglalkoztatottainak számát,
- E_{in} az egész országra kiterjedően mutatja az i-edik iparágbeli foglalkoztatottak számát,
- E_n pedig az ország összfoglalkoztatását jelenti.

II. Város, városfejlesztés, városrehabilitáció

A város fogalmának értelmezései

Mit takar a város kifejezés? Hogyan lehet a város fogalmát meghatározni? Központi funkciók megléte, népességszám és népsűrűség, az infrastruktúra fejlettsége, a beépítési mód, turisztikai attrakciók szerint? Ezek mind mások egy városban, mint egy faluban? A legnagyobb probléma talán, hogy nem tudjuk eldönteni, hol végződik a falu és hol kezdődik a város.[1] Természetesen ebben a kérdésben a városi jogállás

egyértelmű választ adhat, de kontinensenként és országoként is eltérőek a kritériumok (Kovács Z. 2002). Kétségtelenül fontos a gazdasági szerep, amit a város betölt szűkebb és tágabb környezetében, valamint a fizikai (építészeti) jellemzők is. Összességében elmondhatjuk, hogy a földrajzi és jogi értelemben vett városok köre nem fedi egymást abszolút. A földrajzi és jogi (adminisztratív) városfogalmak a világon sehol nem esnek egybe (Tóth J. 2008). Ugyanakkor a földrajztudomány művelői alkottak városdefiníciókat, amelyek segítségével eldönthető a vizsgált településről, hogy a városok csoportjába tartozik-e (Pirisi G. 2009). A legszélesebb körben elfogadott meghatározás szerint: „a város a területi munkamegosztás jellegzetes településformája, mégpedig a területi munkamegosztásban a központi – tehát vagy a területet intenzívebben kihasználó, vagy pedig a kevésbé mindennapi szükségleteket ellátó – tevékenységekre specializálódott település” (Mendöl T. 1963.).

A város fogalmát ugyanakkor tudományterületenként (földrajz, urbanisztika, műszaki tudományok) eltérően és rendkívül sokoldalúan értelmezik. A különböző szakterületek más és más tartalmi jegyek (jogállás, urbánus környezet, multikulturális és polarizált társadalom) alapján vizsgálják a városokat (Jeney L. 2013).

A településföldrajz például, azon belül is a városföldrajz, a következő típusokat különbözteti meg: történelmi (egyiptomi, római városok), statisztikai (egy-vagy többkomponensű városfogalom), funkcionális (a központi funkciók megléte és ereje alapján), morfológiai (a település külső képe alapján osztályoz) és komplex megközelítés (Kovács Z. 2007). A dolgozatomban a *komplex városfogalmat* kívánom alkalmazni. E megközelítés szerint a város az urbanizáció térbeli megjelenési formája, olyan nagyobb lélekszámú és népsűrűségű (Dická J. 2007), központi funkciót ellátó (Rudl J. 1998), a környékét szervező, annak népességét vonzó település, amelynek lakossága túlnyomórészt nem a mezőgazdaságból él, s fejlett infrastruktúrája révén, magas szinten elégíti ki a saját és a vonzáskörzetében élő népesség igényeit (Kovács Z. 2002, 2007, Benko G. 1997).

A dolgozatban vizsgált terület a történelmi belváros. A történelmi belváros fogalmát eltérően kezelik és vizsgálják. Egyes esetekben a city és a belsővárosrészek egészét lefedik a vizsgálatok. Más esetekben, egy-egy kiemelt centrális helyzetű városrészrel foglalkoznak, azt értelmezik történelmi belvárosként (Keresztély K. 2006, Csanádi G.- Csizmady A. – Kőszeghy L. – Tomay K. 2006).

Városfejlesztés és városrehabilitáció

A dolgozat témája szempontjából a városhoz hasonlóan alapvető fogalom, a városfejlesztés. A városfejlesztés a város térbeli, társadalmi helyzetébe való tudatos beavatkozás, gyakran a fizikai környezet (épületállomány, közterek) megváltoztatására irányul. A beavatkozás célja a városi életminőség és életfeltételek javítása (Bartha Gy. 2009).

A fejlesztési beavatkozások egyik típusa a városi tér megújult részének előállítása, a városrehabilitáció. A fogalom alatt „általában a leromlott állapotú városrészek lakóházainak és lakásainak, közösségi intézményeinek és infrastruktúrájának felújítását értjük, melynek során törekedünk arra, hogy a városrész jellegzetes szerkezetét, beépítési módját és épületállományának értékes részét megtartsuk” (Egedy T. – Kovács Z. 2005). A városrehabilitáció egy sokszorosán összetett társadalmi, gazdasági folyamat. Célja a városok szerepének erősítése, szinergiára épülő integrált városfejlesztési koncepció kidolgozása, ami illeszkedik a tágabb térségi fejlesztési programokba. Ezzel a folyamattal párhuzamosan a városrész, helyi társadalom igényeinek felmérése és azokhoz való illeszkedés is fontos a megújítás során.

A városrehabilitáció, három egymástól eltérő típusra osztható fel (Városfejlesztési Kézikönyv 2009). Az első beavatkozási típus a *funkcióbővítő városrehabilitáció*. „A *funkcióbővítő rehabilitáció* alapvető célja a városi területek olyan integrált, akcióterületi alapú megújítása, amely érdemben hozzájárul ahhoz, hogy a város gazdasági és társadalmi aktivitása élénküljön, a város vonzereje erősödjék mind a lakosság, mind a betelepülő vállalkozások illetve intézmények, szervezetek számára. Ennek során egyes városi funkciók megerősítését vagy szükség szerinti bővítését szolgáló beruházások kerülnek támogatásra. Az adott terület fejlesztési céljai érdekében. Például megújításra kerülhet a környezet, az infrastruktúra, megóvják és hasznosítják az épített örökség értékeit, ösztönzik a gazdasági tevékenységeket, illetve a közcélú funkciók, közszolgáltatások bővülését, megújítását” (Városfejlesztési Kézikönyv 2009a). A funkcióbővítő városrehabilitáció során célszerű úgy alakítani a fejlesztések pénzügyi mérlegét - az önkormányzat számára főleg – hogy az pozitív legyen.

Az integrált rehabilitáció alapvetően azt jelenti, hogy egy akcióterületen belül a fejlesztések szinergikusak, azaz együttes, pozitív hatásuk érzékelhető. A fejlesztések során fontos a közösségek képességeinek fejlesztése is, valamint a helyi gazdasági szereplők (pl.: kis- és középvárosok) bevonása (Városfejlesztési Kézikönyv 2009b).

Az összetett beavatkozások, jellegük szerint több területen is alkalmazhatóak. A funkcióbővítő rehabilitáció típusai közül Selmecbányán és Gyulán két féle, a tradicionális belváros jellegű kereskedelmi területek (pl.: főtér, főutca) megújítása és a műemlék jellegű városközpontok történelmi városrészek koncentrált megújítására, kereskedelmi, turisztikai, rekreációs funkciók megjelenésének, kialakulásának elősegítésére irányuló beavatkozások valósultak meg. Selmecbánya a nehézipar (főleg bányászat) által felhagyott területeket nem tudja jól hasznosítani. Ebben segíthetnének, a felhagyott ipari területek (úgynevezett barnamezős területek) funkcióváltását elősegítő projektek, míg Gyulán a rekreációs területek kialakítása, fejlesztése lehetne célravezető a történelmi belvárosok rehabilitációjához kapcsolódva.

A második beavatkozási típus a *kisléptékű („pontoszerű”) városrehabilitáció*. „Azon egyedi fejlesztéseket tekinthetjük kisléptékűnek, amelyek nem összetett, akcióterületi fejlesztések részeként valósulnak meg. Ilyen fejlesztéseknek lehet városrehabilitációs hatásuk, de a projektek hatása általában korlátozott, egy-egy – gyakran tematikus jellegű – szükséglet vagy probléma megoldására korlátozódik” (Városfejlesztési Kézikönyv 2009c). A kisléptékű fejlesztések önmagukban állnak, de gyakran „integráltak”, azaz egy ilyen projekten belül többféle tevékenység valósul meg. Selmecbányán például az Alsó-rózsa utca rehabilitációja és revitalizációja a pontoszerű városrehabilitáció jellegzetességeit mutatja. Ugyanis egy probléma megoldására koncentrált, az utca leromlott fizikai állapotának megújítására. Hatása rövidtávra korlátozott, ugyanakkor jó példa lehet más utca lakóinak is.

A harmadik beavatkozási típus a *szociális rehabilitáció*. Ezeknek a beavatkozásoknak a célja a leromlott, slumosodó-gettósodó városrészek társadalmi, gazdasági megújítása. Az esetek nagy részében ezeken a területeken a fejlesztéseket nehezítik az életkörülmények, valamint etnikai és bevándorlással kapcsolatos problémák is. A cél minden esetben a helyi lakosság életminőségének és esélyeinek javítása, emellett pedig az épített környezet megújítása. Tipikus célterületei a lakótelepek, a nagyobb kiterjedésű, a városi szövetbe ágyazott, hagyományos építésű,

vegyes lakosságú, leromlott városrészek és a főként roma lakosságú területek (Városfejlesztési Kézikönyv 2009).

Ugyanakkor a városrehabilitáció tendenciái mások voltak Nyugat- és Kelet – Közép – Európában (1. táblázat). Európa középső és keleti felén a politikai berendezkedés nagyban meghatározta a városfejlesztés és rehabilitáció helyzetét az 1990-es évek előtt. A II. világháború után a Szovjetunió érdekszférájába került országok – csakúgy, mint Nyugat-Európában - a városok újjáépítésére fektették a hangsúlyt. Ez teljesen természetes is, hiszen óriási károkat szenvedett a lakásállomány, de az infrastruktúra is, gondoljunk csak Budapestre, ahol egyetlen híd sem maradt épen. Az 1960-as 1970-es években Nyugat-Európában a revitalizáció - az új tevékenységek és cégek vonzásával, a város szerkezetének modernizálásával, a városi környezet javításával és a társadalom szerkezetének diverzifikációjával - folyamat zajlott. Ebben az időszakban Kelet-Közép-Európában még az eredeti formában való újjáépítés, a rekonstrukció folyamata játszódott le (Egedy T. – Kovács Z. 2005).

Évtized	Fejlődési szakaszok Nyugat-Európában	Fejlődési szakaszok Kelet - Közép - Európában
1950-es évek	rekonstrukció	újjáépítés
1960-as évek	revitalizáció	rekonstrukció
1970-es évek	felújítás	
1980-as évek	fejlesztés	
1990-es évek	regeneráció	városrehabilitáció

1. táblázat A fejlődés tendenciái Nyugat- és Kelet – Közép – Európában. (Forrás:

Egedy T. – Kovács Z. (2005) alapján)

A lakásépítési hullám következtében többnyire a közigazgatási határok mentén (bár nem kizárólag ott) hatalmas lakótelepek jöttek létre, új városrészek épültek Európa keleti felén. Ezek új problémákat hordoztak - például a szegregáció potenciális színtereiként – s ezzel párhuzamosan a történelmi városközpontok és lakónegyedek pusztulása is folytatódott. A beruházások a peremeken koncentráálódtak, a belvárosi területeken így gyakorlatilag „előkészítették” a későbbi dzsentrifikációs folyamatokat

számára (Tímár J. – Nagy E. 2007). A leromló történelmi lakónegyedekben megjelentek a gettóképződés folyamatának első jelei. Ezekben a városnegyedekben magas volt idős és alacsony státuszú lakók, valamint a roma népesség megoszlása és a szolgáltatások szintje egyre csökkent. Így a deprivált csoportok aránya nagymértékben nőtt. Jó példa erre Budapesten a Józsefváros és az Erzsébetváros (Csanádi G. – Csizmadya A. – Kőszeghy L. – Tomay K. 2006), de a folyamat lezajlott a nagyobb vidéki városainkban is (Szelényi I. 1990).

Az 1990-es években Kelet-Közép Európában a városrehabilitáció folyamatai felgyorsultak. Ekkor azonban az épületállomány fizikai és technológiai állapota miatt a problémák már halmozottan jelentkeztek, egyes városrészek leértékelődtek, általános fizikai és társadalmi hanyatlása nagyléptékű, költséges beavatkozást tett szükségessé. A rendszerváltozást követően a lassan beinduló rehabilitációs programok felnyitották az önkormányzatok és a fejlesztők szemét is, hogy a sikeres városrehabilitáció társadalmi megújulást és gazdasági potenciált is rejt magában (Egedy T. - Kovács Z. 2003).

A városrehabilitáció társadalmi tartalma több kérdést is felvet a dolgozat szempontjából:

1. A leromlott történelmi lakónegyedek és a történelmi városrészek 1990 után elkezdődött rehabilitációja társadalmilag nem mindig jellemezhető a szolidaritással és az egyenlőségre törekvéssel. A rehabilitáción átesett területeken a végbement dzsentrifikációs folyamatok – melynek során jól képzett és magasabb jövedelmű, főleg fiatalok költöztek a rehabilitált területekre - negatívan érintették az ott élő, deprivált társadalmi csoportokat, mert az alacsonyabb társadalmi státuszú csoportok (nyugdíjasok, romák) a fizikai megújítás után gyakran kiszorulnak ezekről a területekről. Ott ahol viszont elmaradt a történelmi lakónegyedek megújítása a deprivált csoportok koncentrációja megnőtt, megindult a slumosodás - nagyvárosok egyes, különösen az átmeneti övezetben található városrészeinek fizikai leromlása - illetve a gettóképződés folyamata (Egedy T.-Kovács Z. 2003).
2. Az jól érezhető, hogy a városrehabilitációs megközelítések beavatkozási területei sokszor fedik egymást. Ez nélkülözhetetlen, hiszen a fejlesztések csak akkor lehetnek sikeresek, ha a várost egészében (társadalmi, gazdasági,

morfológiai szempontból egyszerre) kívánják megváltoztatni. A fejlesztések során elengedhetetlen a helyi közösség bevonása, a tervezés folyamatába, valamint a már említett helyi gazdasági szereplők érdekelté tétele a fejlesztések végeredményében. Ugyanis az üzleti szféra számára a városrehabilitáció eredményei, legyen az a turisztikai vagy egyéb más, gazdasági növekedést tesznek lehetővé (Baráth G. - Szépvölgyi. Á. 2006).

3. A városrészek gazdasági, fizikai és társadalmi megújítása során bizonyos stratégiák alkalmazása elengedhetetlen. A fizikai megújítás többféle hatást is kifejthet, ilyen a lepusztult városrész „piacképes” állapotba hozatala, például infrastruktúrafejlesztéssel, illetve „flagship project”-el, amely során a fizikai változás főszerepet játszhat a terület átalakulásában, imázsának megváltozásában. Ezek a projektek zászlóvivő szerepüknel fogva további ingatlanfejlesztéseket is indukálhatnak. Vannak olyan városrészek, ahol nincs szükség fizikai megújításra, de vonzóbbá lehet őket tenni, például zöldterületek, vagy pihenőparkok kialakításával. Ezt nevezzük a lehetőségek továbbfejlesztésének. Összességében elmondható, hogy az elmúlt évtizedben bebizonyosodott, hogy ezek a rehabilitációs projektek is csak integrált stratégiába illesztve, gazdasági, fizikai, társadalmi szempontokat figyelembe véve lehetnek hosszútávon sikeresek, hiszen az akcióterület fizikai megújítása nem minden esetben vonzza magával a városrész felértékelődését és a városlakók életminőségének javulását (Egedy T. – Kovács Z. 2008.).

A belváros, mint szimbolikus tér

Egy település képe és felépítése rövidebb-hosszabb történeti folyamatok lenyomata (Meggyesi T. 2010), sorozatos társadalmi döntéshozatal eredménye, mely a mindennapi interakciók révén keletkezik és tükrözi a természetföldrajzi, gazdasági, társadalmi és politikai viszonyokat (Tóth Z. 2003).

A történelmi belváros közösségi területei az ott élők számára a mindennapi élet terei és nagyban meghatározza identitásukat. Azonban a város más negyedeiben lakók, valamint az idelátogatók számára is hordoz sajátos jelentéstartalmakat. A történelmi

belváros tehát „szimbolikus tér” a városokon belül. Ez a szimbolikus jelentés lehet a történelmi folyamatok lenyomata vagy akár a nemzetközi versenyképesség szimbóluma. Ezen okok miatt is kulcsfontosságú a történelmi belvárosok rehabilitációja (Enyedi Gy. - Kovács Z. 2006).

A különleges jelentéssel bíró történelmi belvárosi terekben szimbolikus és funkcionális átalakulások is lezajlottak a 20. század második felében. A világháborúk előtt virágzó belvárosi terek Észak-Amerikában és Nyugat-Európában részben megőrizték eredeti fényüket, de funkciójuk és a gazdasági életben betöltött szerepük jelentősen megváltozott. A makro gazdasági-társadalmi átalakulások eredményeként szolgáltató szerepköreik erősödtek – elsősorban lakófunkcióik rovására. Az Amerikai Egyesült Államokban majd Nyugat-Európa egyes nagyvárosainak központjaiban az 1990-es évek elejétől megjelentek a bevásárlóközpontok, majd a specializált kereskedelmi-szolgáltató terek, amelyek a dzsentrifikáció eredményeként megnövekvő számú – magasabb státuszú – társadalmi csoport igényeit igyekeztek kielégíteni. A fejlesztők kihasználták a belvárosi terekhez kapcsolódó kulturális értékeket, így létrehozva funkcionálisan átalakuló, belvárosi tereket, amiket a turizmus is „hasznosíthatott”. A városrehabilitáció, a városi társadalom belső szerkezetét is átalakította. A funkcionális változáson átment belvárosi területeken megkezdődött a dzsentrifikáció folyamata. A rehabilitált terek és közeg az ő életstílusukat, kultúrájukat és szokásait tükrözik, amire jó példa a Corvin sétány Budapest VIII. kerületében (Tomay K. 2006).

A XXI. században a kis- és középvárosok történelmi belvárosai is átalakultak. Megjelentek a bevásárlóközpontok leértékelve a hagyományos kereskedelmi tereket (piac, belvárosi üzletek). A kereskedelmi ingatlanok fejlesztése, térbeli koncentrációja, főleg a nagyobb népességű városokban, a térhasználat átalakulásához, a belváros magasabb státuszú csoportok által történő „kolonizációjához” vezetett (Nagy E. – Tímár J. 2007).

A városrehabilitációban fontos szerepet játszanak a szabad terek, hiszen a belváros közösségi tér is egyben (Balog P. 2004). A cél nem csak az egyszerű városképbe illeszkedő megújítás, hanem az emlékeztetéssé és élménnyé válás és egyben a helyiek számára a közösségi interakciók helyszínének megújítása. A városok, a városvezetők és helyiek által önmagukról, alkotott képe gyakran tükröződik ezekben a

parkokban, közterekben. A városi utcák és közterek váltak a városrehabilitáció motorjává. A megújult közterek a helyi közösségi élet színterei, az emberek kapcsolatának, találkozásának színterei. A szabad terek kulturált rehabilitációja elengedhetetlen az ingatlanfejlesztők és fiatal kvalifikált népesség vonzásához (Tamás A. – Kovács-Andor K. 2009).

A modern technológiáknak és az építészet innovációinak köszönhetően ma már nem lehet egyértelműen szétválasztani a városi szabadtereket egymástól. Egyértelművé vált mára, hogy a magasabb társadalmi csoportba tartozókat tematizált módon kell megszólítani és érdekelté tenni a városrehabilitációban. Ezért is nehéz manapság sokszor különválasztani a munkahelyet és az otthon vagy a szolgáltató funkciókat ellátó üzleteket és az állami (önkormányzati) ügyfélszolgálatokat például. A városmegújításban és a szimbolikus terek megteremtésében a szabad és közterekre óriási figyelem, sőt azt is mondhatjuk, hogy kezdeményező szerep hárul, egy-egy nagy fejlesztés gyakran indukál további fejlesztéseket vagy kiindulópontként értelmezhetőek (Balog P. 2004).

Poszt szocialista városfejlődés keretei

A poszt-szocialista városfejlődés azokban a régiókban értelmezhető, amelyek az államszocializmus időszakának után politikai – gazdasági - társadalmi és városfejlődési szempontból átmeneti szakaszba értek (Enyedi Gy. 2008). A „poszt” előtag jelzi a szocialista, kommunista rendszertől, az új társadalmi forma elkülönülését. A poszt-szocialista városok ideiglenes, átmeneti formát mutatnak, más szereplők formálják a tereket, mint a rendszerváltozást megelőzően. A városokon belül a város térszerkezete is változásokon megy keresztül. A leginkább érintett városrészek azok, melyek társadalmi összetétele, és az épített környezet (épületek, közterek) állapota nem felel meg az új feltételeknek, a már említett új szereplők megjelenése miatt leértékelődnek.

<i>A város belső szerkezete</i>	<i>Formai jegyek</i>	<i>Funkcionális jegyek</i>	<i>Társadalmi- népesedési sajátos- ságok</i>
Az átmenet folyamata	Külvárosiasodás (szuburbanizáció) – E	Külvárosiasodás (szuburbanizáció) – E	Külvárosiasodás (szuburbanizáció) – E
	Középosztályosodás (dzsentrifikáció) – B, A	Elüzletiesedés (kommercializálódás) – A, E, B, D, C	Középosztályosodás (dzsentrifikáció) – B, A
	Helyreállítás (revitalizáció) – A, B, C, D, E	Az ipar visszahúzó- dása (deindusztrializáció) – B	Elkülönítés (szegre- gáció) – B, D, E
	Pangás (recesszió) – B, D, E	Lefegyverkezés (de- militarizáció) – B	Elszigetelődés (izoláció) – A, B, E
		A hitélet megerősö- dése (szakralizáció) – A, B, C, D, E	Státusz hanyatlás – D
		A feladatok szakoso- dása – A, B, E	

2. ábra Az átmenet folyamatai és azok hatása a városok belső szerkezetére

(Forrás: Dická J.2007)

A poszt-szocialista városok övezetei, belső szerkezete a társadalmi és funkcionális átmenet időszakában bizonyos jellegzetességekkel rendelkeznek (2.ábra). A történelmi belvárosok („A”-val jelölve a táblázatban) és a belső történelmi lakónegyedek („B”-vel jelölve) változásai legfontosabbak a dolgozat szempontjából. Mindkét területre igaz, hogy megindul a megújítás folyamata, valamint a középosztálybeli lakosság betelepülése, vagyis a dzsentrifikáció. A funkcionális átalakulás főbb jellemzői emellett, a kereskedelemi-szolgáltató szerepkörök gyarapodása és specializációja. Társadalmi és népesedési sajátosság az izoláció (elszigetelődés), továbbá a történelmi lakónegyedekben is megjelenő szegregáció (elkülönülés) is. (Dická J.2007).

A belváros és a történelmi belső lakónegyedek megújítási folyamatának előfeltétele volt az önkormányzatiság megteremtése Kelet-Közép-Európa országaiban, így Csehszlovákiában (majd Szlovákiában és Csehországban) és hazánkban is.

Az önkormányzatiság lényegében azt jelenti, hogy az adott helyi közösség függetlenül működik és saját ügyeiben önálló döntési jogosultsággal rendelkezik. A helyi önkormányzat a törvényi keretek között, saját felelősségére, önállóan szabályozza

és igazgatja a feladat- és hatáskörébe tartozó helyi közügyeket. A közügyek intézése során kötelező és önként vállalt feladatokat lát el. A kötelező feladatok ellátásáról való gondoskodás minden önkormányzat kötelessége, nagyságától, teherbíró képességétől függetlenül. Ez Kelet-Közép-Európában a gyakorlatban azt jelenti, hogy minden önkormányzatnak gondoskodnia kell arról, hogy a lakosok hozzájussanak a törvényben előírt szolgáltatásokhoz (Balázs I. 2011).

Az önkormányzatiság megteremtése után a magántőke mellett az önkormányzat is az ingatlanpiac szereplőjévé vált. Az önkormányzatok fejlesztési forrásai nagy részét az ingatlanvagyonuk eladásából illetve banki hitelek felvételéből származtak. A piaci keretek között megindult rehabilitációban részt vettek ingatlanfejlesztők is. A tercier szektor megerősödése, a szolgáltatások történelmi belvárosban való megjelenését és ezekhez kapcsolódó ingatlanfejlesztéseket eredményezett. A megújult belső történelmi lakónegyedek is növekvő mértékben váltak a szolgáltató funkciók – elsősorban irodafejlesztések – színtereivé, többnyire a funkcionális konverzió révén (Boros L. 2009).

A közszféra szűk pénzügyi lehetőségei miatt a kelet-közép-európai régióban a városok fejlesztésében a magánszféra nagy szerepet kapott. Ez a szerepkör sok esetben a várostervezésben, a szabályozás alakításában történő részvételre is kiterjedt. A magánszféra ugyanakkor értelemszerűen igyekezett a legkisebb befektetéssel a legnagyobb haszonra törekedni. Ez gyakran felemás, félkész városfelújítási projekteket, a városi tér átgondolatlan, oda nem illő, a társadalmi-politikai konszenzust teljes mértékben nélkülöző, átalakulását eredményezett. Jó példa erre, amikor a kilencvenes években a leromlott belvárosi épületek földszintjén az üzlethelyiségek körüli falfelületet az üzletek tulajdonosai felújították, míg a ház többi része továbbra is omladozott. A járókelők, ha nem néznek fel, akár egy elegáns nagyváros bevásárló utcájában is érezhették magukat. Ezt nevezte Grzegorz Weclawowicz, lengyel városkutató „földszintes kapitalizmusnak” (Keresztély K. 2006).

A történelmi városközpontokban társadalmi és népesedési sajátosságai nem választhatók el egymástól. Nem csak társadalmi, de fizikai problémák is a felszínre kerültek. Az épített környezet problémái a kelet-közép-európai országokban halmozottan jelentkeztek. A belső történelmi lakónegyedeket és a történelmi belvárost leromlott állapotban érte a rendszerváltozás.

A fejlesztéshez szükséges szisztematikus tervezés azonban megkésve kezdődött el, az 1990-es években az önkormányzatoknál még hiányoztak a piaci feltételek mellett történő stratégiai tervezés feltételei. A vidéki városok többségében hiányzott pl. a megfelelő szakembergárda a stratégiai tervezéshez. Az Országos Területfejlesztési Konceptió 2005-ös kidolgozása a stratégiai tervezés alapjait rakta le; az Európai Unió irányelveire építkezve. A kelet- közép-európai országokban lényeges előrelépés évekkel az Európai Unióhoz való csatlakozás után, 2008-tól kezdődött meg az IVS-ek (Integrált Városfejlesztési Stratégia) megalkotásával. Ez egy középtávú (7-8 éves) stratégiai szemléletű, megvalósítás orientált, fejlesztési szemléletű, tervezési dokumentum, amely meghatározza a városok középtávú városfejlesztési tevékenységeit és területi alapon hangolja össze a különböző szakpolitikai megközelítéseket. (Barta Gy. 2009) .

A posztszocialista országok városaiban az önkormányzatiság megszilárdulásával, illetve az EU-hoz való csatlakozással a városrehabilitáció keretei tehát alapvetően átalakultak. Az Unión belül számos megállapodás és program foglalja magában a városrehabilitáció elméleti és gyakorlati kereteit. Ezek alapelvei, az általuk közvetített jó gyakorlatok az új tagországok várospolitikáira is erősen hatottak (Földi Zs. 2009), ezért áttekintésüket fontosnak tartom.

Városrehabilitáció az EU várospolitikai keretei között

Az Európai Unió városfejlesztés és városrehabilitációs irányelvei több dokumentumban is megtalálhatóak. A 2007-2014 közötti EU-s költségvetési ciklusban a városok fejlődésével és rehabilitációjával kapcsolatban a Lipcsei Chartát és az URBACT I és II programokat szeretném kiemelni. Az említett programok azok, melyekben megtalálhatóak a történelmi városközpontok rehabilitációjának keretei meghatározó prioritások.

A *Lipcsei Chartát* 2007 májusában fogadták el a tagországok városfejlesztésért felelős miniszterei. A dokumentum szerint „Európának erős városokra és régiókra van szüksége”. A miniszterek kötelezettséget vállaltak, hogy beillesztik a Chartában foglalt fenntartható városokról szóló alapelveket a nemzeti, regionális és helyi fejlesztési politikákba, valamint alkalmazzák az integrált városfejlesztés eszközeit. Ezen célok

mellett támogatniuk kell a kiegyensúlyozott területi fejlődést, ami az Európai Unió policentrikus városhálózatra épül. A Charta által megfogalmazott elvek közül az alábbiakat tartom legfontosabbnak témám szempontjából.

1. A hátrányos helyzetű városi területek esetében a legfontosabb a fizikai környezet fejlesztésére irányuló stratégiák megalkotása és megvalósítása. Össze kell hangolni a városrészek és a városi tér problémáinak megoldását. A gazdasági tevékenységek és a beruházások szorosan kapcsolódnak a városi struktúrákhoz. Ez a struktúra magában foglalja a jól kiépített modern és hatékony infrastruktúrát és a fenntartható és élhető környezetet. Ezért is fontos a leromlott városrészek épületállományának javítása, mind fizikai szempontból, mind energiahatékonyság céljából. A fizikai környezet rehabilitációját célzó beruházásoknak fontos szempontja legyen a fenntarthatóság. A fejlesztéseknek a közép és hosszú távú fejlesztési stratégiákhoz is illeszkedniük kell. A stratégiában egyaránt jelen kell hogy legyenek a köz- és magánberuházások. [2]
2. A Lipcsei Charta szerint a városfejlesztési politikát nemzeti szinteken kell meghatározni. A városoknak azonban önmagukban is innovatívnak kell lenniük. Ehhez a városoknak hatáskörökre és pénzügyi forrásokra van szükségük, ezek szükségesek a hosszú távú fejlesztési stabilitáshoz, s fontos a helyi fejlesztési intézmények megalapozása. Ugyanakkor a helyi szereplőknek el kell sajátítani a város új szemléletű fejlesztéséhez és működtetéséhez szükséges integrált városfejlesztési készségeket. Az EU két kezdeményezése is a városfejlődést támogatta. Ezek a JESSICA (fenntartható városfejlesztési beruházásokat támogató közös európai kezdeményezés) és a JEREMIE (mikro-, kis- és középvállalkozásokat támogató közös európai források). A városfejlesztés szempontjából inkább az első kezdeményezést bontanám ki bővebben.[3]

A JESSICA a városok fenntartható fejlesztését és rehabilitációját támogatja pénzügyi tervezési mechanizmusokon keresztül. A kezdeményezés a városi infrastruktúra, a helyszínekhez kötődő kulturális örökség, az új üzlethelyiségek létrehozás, egyetemi épületek és az energiahatékonyság javítását célzó projekteket

támogat. A finanszírozásban az ERFA nyújt segítséget, olyan városfejlesztési alapokon keresztül, amelyek az állami és magán szektor közötti partnerséget erősítik. Az egyik legnagyobb előnye a kezdeményezésnek, hogy az eszközök megújíthatóságának köszönhetően a beruházásokból származó hozamot ismét befektetik újabb városfejlesztési projektekbe, ezáltal újrahasznosíthatják az állami forrásokat és erősítik az Unió, illetve nemzeti közpénzek fenntarthatóságát. Ezen kívül még előnyként említhetjük a fenntarthatóságot, a hatásosságot, a rugalmasságot, a szakértelmet és a partnerséget. [4]

A városfejlesztésben hatékony módszerek kidolgozására és a módszerek gyakorlatba történő átültetésére az Európai Bizottság 1994-ben elindította az URBAN közösségi kezdeményezésű programot. A programon belül kísérleti városfejlesztési akciókat finanszíroztak. A résztvevő városok akció-területi integrált városfejlesztési programokat valósíthattak meg. Az URBAN végrehajtása során összegyűlt tapasztalatok cseréjére és az összegyűlt tudásanyag terjesztése érdekében az Európai Bizottság elindította az URBACT (Urban Actions – Városi Akciók) programot. Ebben az URBAN program kedvezményezettjei vehettek részt.

Az URBACT I programon belül voltak a városrehabilitációhoz kapcsolódó projektek is. (Cultural Activities, Houses, Citum, Urbanitas.) Ezeknek a programoknak a céljai között szerepel a kultúra és a városrehabilitáció összefüggéseinek feltárása, a nagy lakótelepek rehabilitálásának menedzselési kérdései, de az is, hogy hogyan lehet a privát szektort bevonni a városrehabilitációba. Ezen kívül célként jelenik meg a szegregált területek kialakulásának megelőzése és a leromlott városrészek integrált rehabilitálása. [5]

Az URBACT II program az Európai Területi Együttműködés célkitűzés városfejlesztési programja, amely az Európai Regionális Fejlesztési Alap és a tagállamok közös finanszírozásában valósul meg. Résztvevői az Európai Unió tagországai, valamint partnerországgént Norvégia és Svájc. A program kedvezményezettjei lehetnek városok, és régiók, tagállamok valamint egyetemek és kutatóközpontok. A program keretein belül felhasznált összeg 68 millió euró. Az URBACT-on belül kilenc együttműködési témakör található. Ezek közül kettő közvetlenül kapcsolódik a városrehabilitációhoz, a kulturális örökség és városmegújulás illetve a leromlott városrészek megújításának témaköre. Az első téma legfontosabb

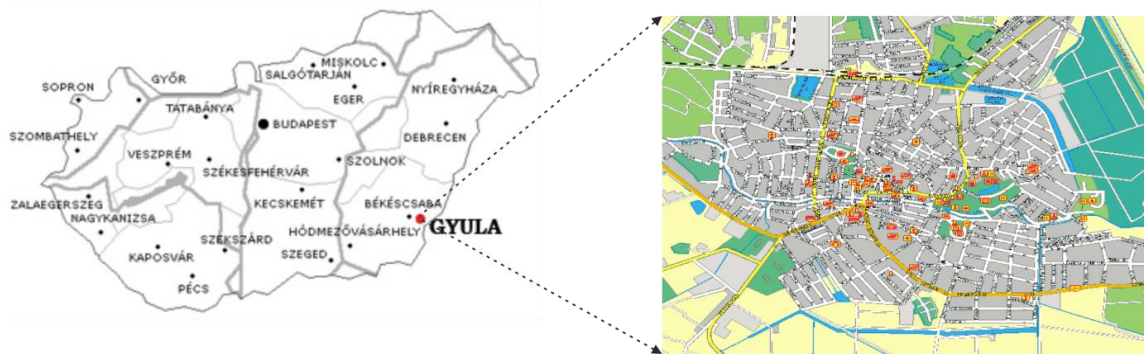
kihívása a különböző városi terek változatosságának és a minőségi lakókörnyezet megteremtésének összehangolása. A második témakör városon belüli egyenlőtlenségek megszüntetését tűzte ki célul. A leromlott városrészek problémáját három program vizsgálta meg, a RegGov (leromlott városrészek integrált fejlesztésének regionális irányításával foglalkozik), a SURE (egy modell, amely alkalmazása elősegíti a fenntartható növekedést) és a harmadik a RE-Block (kedvezőtlen megítélésű lakótelepek regenerálása).

Az URBACT programok és a Lipcsei Chartában foglaltak is központba állítják a városrehabilitációt, s hangsúlyozzák a város, mint komplex egység integrált fejlesztését. A városok a növekedés alapját képezik, ahol ugyanakkor a társadalmi problémák is koncentráltan jelennek meg. Az Európai Unió nem csak gazdasági, hanem társadalmi szempontból is kiemelten kezeli a városokat és a városrehabilitációt, összekapcsolva a két problémakört. A tagállamok közötti és a nemzetállamok határain belüli területi különbségeket csökkentésének eszközét látja bennük.

A felsorolt programok mindegyike valami újat adott az EU-n belüli városfejlesztéshez és városrehabilitációhoz, megközelítésük integrál, transzdiszciplináris, és a társadalmi részvétellel az érdekeket összehangolására is törekedtek.

III. Térbeli-társadalmi folyamatok Gyulán

Gyula rövid története

3. ábra Gyula elhelyezkedése Magyarországon belül (Saját szerkesztés)

Gyula városa a természetföldrajzi adottságoknak köszönhetően mindig is vonzó volt a történelem során az ember számára. A víz közelsége fontos vonzótényező volt, ugyanakkor a magasabb térszínek biztosították a lakóépületek biztonságát. A 14. században megszervezett gyulai uradalom központja maga Gyula település volt. A gyors fejlődésnek indult város számos kiváltságot (bíróválasztás, vásárjog, önkormányzat, vámmentesség) kapott az uralkodóktól. A kiváltságok a várost vonzóvá tették a betelepülők számára és lehetővé tette a polgárság felemelkedését. A 16. században élte Gyula a fénykorát. A környező települések közül mind gazdasági, kulturális, mind népességszámát illetően kiemelkedett. A török hódítás következtében a gyulai vár végvár lett 1552-ben és bár 1566-ra megerősítették az erődítményt, a vár még ebben az évben elesett. A hagyományoknak megfelelően a törökök is itt rendezték be a terület közigazgatási központját. A török kiűzése után jelentős német anyanyelvű (rác) népesség települt le Gyulán és környékén. Azonban jelentős ellentétek feszültek a rácok és a magyarok között. A német kisebbség kiűzésének a terület újabb elnéptelenedése lett a következménye. A 18. században a betelepülés újabb hullámát követően a terület közigazgatási központja a tradícióknak megfelelően Gyula lett. A kiegyezés után a város a tökéletes fejlődés útjára lépett. Megjelentek az első gyárak, pénzügyintézetek, gyarapodott a polgárság. Új intézmények és alap- és középiskolák létesültek. Új épületet kapott a megyei kórház, illetve sok más megyei és városi intézmény is.

A trianoni békeszerződésig az Arad vonzáskörzetébe tartozó város, számos, a környékén lévő településre fejtett ki egyértelmű vonzó hatást. Az új országhatárt azonban közvetlenül Gyula városának határában húzták meg. A település elveszítette gazdasági „háttérének” számító közel 30 települést (Csatári B. 1981). A határ innenső oldalán nem sikerült új vonzáskörzetet szervezni, elsősorban Békéscsaba erősödő funkciói következtében. Ami Gyulának hátrányt jelentett, abból a közeli Békéscsaba viszonylagos előnyt szerzett. Az erdélyi kapcsolatok megszűnése felértékelte az ország belső területei felé meglévő közlekedési (vasúti) kapcsolatot. A kiépülő országos vasúti hálózatban a közlekedési csomópont szerep a megyén belül Békéscsabára került. A Budapest- Békéscsaba vasútvonal 1858-ban nyílt meg (Scherer F. 1938).

Gyula közigazgatási szerepének köszönhető, hogy a helyiek nem visszaesésnek, nem stagnálásnak, hanem még mindig fejlődésnek érzékelték ezt az időszakot. A gazdaság stagnálását ugyanis ellensúlyozta a folyamatosan fejlődő, egyre nagyobb hangsúlyt kapó közigazgatási központ szerepkör. Az elmaradó ipari beruházások miatt a város gazdaságilag Békéscsaba, majd Orosháza mögé szorult a megyén belül (Nagy G. - Nagy E, 2008). A versengés 1870-től megyeszékhelyi címért és a megyei szintű funkciókért is megindult (Tímár J.- Velkey G.2003).

A két város „versenyében” a gyulaiak saját városukat érezték győztesnek. a konkurens Békéscsabában mindig a zajos, poros, szociális és lakásproblémákkal küzdő várost látták. Gyula ugyan akkor nyugodt, kiegyensúlyozott, polgáris, jelentős kulturális és közélettel rendelkező város volt. A vetélytárs gyorsabb népességnövekedése, erősebb helyi gazdasága és közlekedési csomópont szerepe azonban Gyula pozícióját fokozatosan aláásta (Nagy G. - Nagy E. 2009).

A gyulaiak életében nem a határmentiség, vagy a csökkenő gazdasági erő jelentették a legnagyobb traumát, hanem a közigazgatási-szolgáltatási szerepkörök eróziója. A megyeszékhely 1950-ben Békéscsaba lett. A korábbi központi szerepkörből adódóan Gyula intézményi és infrastrukturális előnyei megmaradtak. A megyei intézmények egy része, bíróság, kórház, ügyészség és levéltár is a településen maradt. Mindez új szerep keresésére kényszerítette a várost. A gazdasági és társadalmi térszervező erejéből jelentősen veszítő Gyula az idegenforgalmat megcélózva, talán tudatosan nevezhetően előremenekült a problémák elől. 1957 és 1962 között megépült a Várfürdő, ezzel jelentős növekedett a város turisztikai potenciálja.

A rendszerváltás után Gyula a kulturális miliójének „köszönhetően” számos politikai és civil szervezet otthona lett. A határmentiség, a jelentős számú román nemzetiség, valamint a nemzetiségi önkormányzatok kiépülésének következtében Gyula a hazai románság legfontosabb központja lett (Nagy G. - Nagy E. 2009). A helyi értelmiség nagy reményt fűzött a változás első évtizedéhez, de visszatekintve minél nagyobbak voltak az elvárások, annál nagyobb volt a csalódottság (Tímár J.- Velkey G.2003).

A helyi gazdaság átalakulásának, szerkezetváltásának kezdete csakúgy, mint a kelet-közép-európai országokban a politikai-gazdasági rendszerváltás utánra tehető. Az állami szektor átalakulása Gyula iparát is érintette. A vállaltok egy részét több részletben privatizálták, de ezek már közel sem voltak olyan jelentős foglalkoztatók, mint elődjeik. A fa-nyomda- és textilipar is jelentősen veszített jelentőségéből. Az ipar visszaszorulása és leépülése gazdasági visszaesését eredményezett a városban és szűk környezetében. A mezőgazdaság és a hozzá kapcsolódó feldolgozóipar tulajdonosváltáson ment keresztül a rendszerváltás után. A megmaradt nagy foglalkoztatók közül a Gyulai Húskombinát Zrt. nem volt képes a szabad piaci viszonyok között jelentős profitot termelni, sőt 2007 óta nem volt nyereséges. A Gyulai Húskombinát Zrt. 2013-ban felszámolás alá került és Gyula város önkormányzata 850 millió forintért felvásárolta azt. A város munkaerő vonzó képessége a közszolgáltatásokat, elsősorban az egészségügyet leszámítva — szinte teljesen megszűnt. A környező településekről egyre kevesebben jártak Gyulára dolgozni.

Bár a helyi munkaerőpiacot is negatívan érintette a gazdasági átalakulás és nőtt a munkanélküliség, a jórészt turizmushoz kapcsolódó idényjellegű bevételek a jövedelmi viszonyukat jelentősen javították. A rendszerváltozás után a beutalásos rendszeren keresztül érkezők száma azonban – átmenetileg - jelentősen visszaesett és ez nagy kihatással volt a helyi turizmusra.

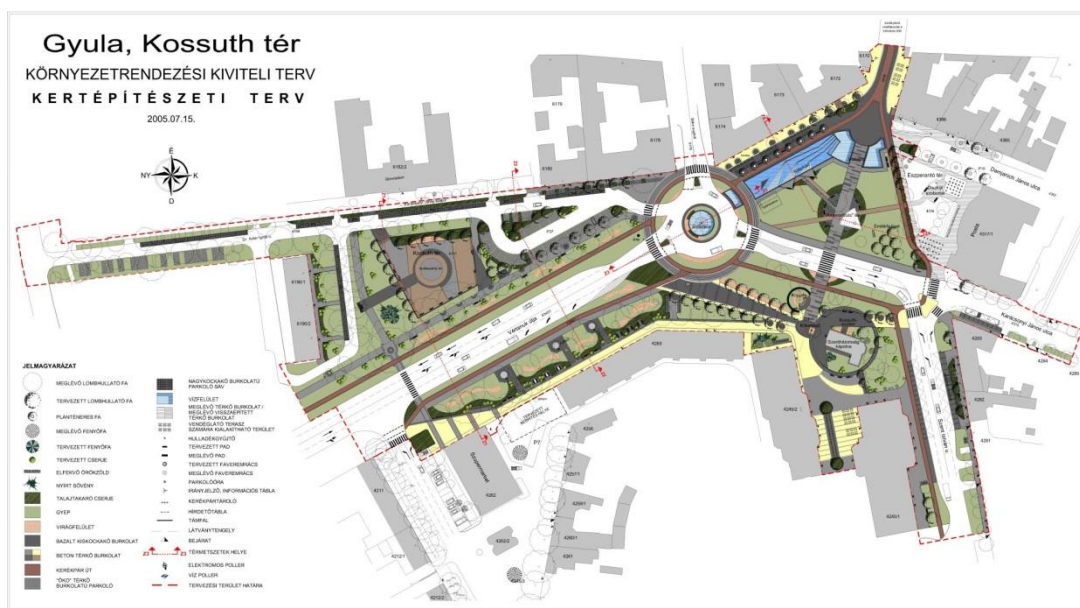
A gazdasági szerkezetváltás folyamata a helyi fejlesztések irányát figyelve jól érzékelhető. A hazai forrásokból 2004 és 2011 között megvalósult 92 projektből 5 kifejezetten a turizmus fejlesztésére irányult. A hazai támogatás összege (a 600 milliós összes támogatásból) közel 12 millió forint, míg a teljes költség 44 millió forint volt. Összehasonlítva Hajdúszoboszlóval, ott a haza 574 milliós támogatásból mindösszesen

7,6 millió forint támogatás irányult a turizmus fejlesztésére és a teljes költségek a gyulai összeg nagyjából felét (24 millió Ft) tették ki [6].

IV. Gyula történelmi belvárosának rehabilitációja

A város életében a belváros mindig is a helyi kultúra és közösségi élet centruma volt. Az államszocializmus évei után Gyula polgárainak és vezetésének is szembesülnie kellett, mint a többi hasonló szerkezetű és történelmű hazai városnak, a történelmi belváros leromlott fizikai állapotával. A belvárosi közterek a motorizációnak köszönhetően a belvárosi terek zajosak lettek (Keresztélyi K. 2006). A műemlék jellegű történelmi városközpont megújítása a 2000-es évek elején már tervként megjelent az önkormányzatnál. A 2000-es évek elejére Gyula elsősorban a Várfürdőnek köszönhetően az egyik fontos hazai turisztikai desztináció lett, ezért a város történelmi belvárosában sürgetővé vált a rehabilitáció. Már 1986-ban elkészült részletes belvárosi rendezési terv tartalmazta a sugaras közlekedési szerkezetű úthálózat gerincét jelentő Városház utca, sétáló utcává alakításának tervezetét (Béres I. 2007).

A legfontosabb kérdés az volt, hogy hogyan szerezhetné vissza egykori fürdővárosi rangját és újra vonzó turisztikai célponttá váljon, miközben a műemlék jellegű történelmi városközpontot is megújítják.

4. ábra A Kossuth tér és környékének kivitelezési terve (forrás: www.pandapont.hu)

A belváros rehabilitációjának tudatos tervezése 2000-ben kezdődött Gyulán. A Kossuth tér (4. ábra) és a Városház utca (5. ábra) átépítésének megoldására országos, nyílt tervpályázatot hirdetett a város. Az I. díjat nyert pályázó 2003-ban megkapta a megbízást az építési engedélyezési terv elkészítésére. A terv építészeti és közlekedésileg is teljesen új külsőt adott a történelmi belvárosnak.

Árosház utca és Harruckern tér kivitelezési terve
(forrás: www.pandapont.hu)

Gyula Város Önkormányzata a történelmi belváros rehabilitációjára az I. Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív Programban 2.2. „Városi területek rehabilitációja” intézkedésre nyújtotta be pályázatát. A pályázaton 975 millió forint támogatást nyertek el. „A történelmi belvárosok rehabilitációja” című pályázaton a támogatás összeg mellé 100 millió forintot még önerőből teremett elő az önkormányzat. Így nagyságrendileg 1 milliárd forint volt a projekt összköltsége. Ennek az összegnek 95%-a Európai Unió és magyar állami forrásból, míg 5%-a önerőből állt rendelkezésre. A város által kiírt ötletpályázat során a Panda Pont Kft. tervei álltak legközelebb a város vezetésének elképzeléseihez. A 2005 májusában indult és 2006 decemberében zárult projekt révén 157 hektárnyi terület a történelmi belváros területének 7%-a újult meg.[7]

A jó terv és a sikeres pályázás azonban nem volt garancia a sikeres megvalósításhoz. A gyulai történelmi belváros rehabilitációjának, sikerességének négy fontos összetevője, pillére azonosítható. Az első döntő lépés egy a helyi önkormányzat által felállított, munkacsoport létrehozása volt, melyben a főépítész és a városfejlesztési menedzser is helyet kapott. A második a sikerhez vezető, egyébként csak utólag értelmezhető lépés, egy helyi, gyulai illetőségű projektmenedzser kinevezése volt, aki így a fejlesztés minden lépését személyesen tudta követni. Amennyiben szükség volt rá azonnal tudott reagálni a felmerülő problémákra. A harmadik tényező egy helyi kivitelező konzorcium kiválasztása volt. Az negyedik és az egyik legfontosabb pillér a helyi közösség bevonása volt.

A helyiek folyamatosan figyelemmel kísérhették a terveket és az előkészítés folyamatában részt is vehettek ötleteikkel, hozzászólásaikkal. Az előzetes lakossági tájékoztatás alkalmával minden a projekthez kapcsolódó tervet és azoknak a részeit meg lehetett tekinteni és véleményezhették a helyiek. Bemutatták a tervezett burkolati anyagokat, utcabútorokat, felállítottak egyet-egyét a tervezett lámpatestekből is. Mindehhez esemény marketinget is társított a helyi vezetés: térfesztivált rendeztek, turisztikai látványosságot, kulturális rendezvényeket szerveztek a helyszínekre. Jól használt eszköz volt ebben a köztér-marketingben, hogy reneszánsz ruhatárat osztottak ki helyben lakó önkénteseknek a februári holtszezonban, akik ezekben a ruhákban járkalva végezték mindennapi ügyeiket. Az „eszmecsere” során a legélénkebb ellenállást a belvárosi üzletek tulajdonosai és bérlői tanúsították, forgalomcsökkenéstől félve. Azonban nekik is be kellett látni, hogy a fejlesztés jó hatással volt a belváros vendégforgalmára, hiszen az addig csak a fürdő környékére koncentrálódó

vendégforgalom, a projekt megvalósulása után a belvárosban is megfigyelhető volt a turisták számának növekedése (Tímár J.- Velkey G.2003).

Béres István főépítész szerint jellemző a történet: „míg a beruházás előtt aláírásgyűjtés indult meg a gépjármű forgalom drasztikus korlátozása ellen az üzleteket üzemeltetők körében, a beüzemelés után már egy üzlettulajdonos sem panaszkodott, a többletbevétel megosztásáról azonban nem akartak tárgyalni az önkormányzattal.” [8]

1. kép A Kossuth Lajos tér látványterve (forrás: www.pandapont.hu)

A Kossuth Lajos tér átalakult (1. kép) és a fejlesztésnek köszönhetően akadály nélkül élvezhetik a mozgásukban korlátozottak is. A tér központi részén szökőkutat és egy nagy rendezvényteret is kialakítottak. A helyi lakosságnak és a turistáknak a térség értékei, karakterjegyei kívánták bemutatni. Kiemelhető, hogy a növényzet tervezésénél figyelembe vették a helyi adottságokat, így a térségre jellemző növények kerültek kiültetésre. Továbbá a Kossuth tér kialakításánál lényeges szempont volt, hogy a térnek tükröznie kell Gyula fürdőváros mivoltát, ezért is álmodtak meg még a megszokottnál is nagyobb arányú vízzel borított felületet a tervezők (2. kép).

2. kép A felújított Kossuth tér (forrás: www.gyulavaros.hu)

A Városház utca – Harruckern tér rehabilitációja során a megnövekedett gépjárműforgalom átszervezése került sor. A közúti forgalom felülete 2500 m^2 -rel csökkent a gyalogos és kerékpáros felületek 3650 m^2 -rel növekedett. A parkosítás eredményeként 2000 m^2 -rel nőtt a belváros zöldterületeinek nagysága. A közterületekre új utcabútorokat (3. kép) és belváros hangulatához illő turisztikai információs táblarendszert állítottak fel. Ugyanakkor a közlekedés átalakítás problémákat indukált, ezért a parkolási rendszert is fejleszteni kellett. A fejlesztési helyszín közelében közel 100 db új parkoló került kialakításra.

3. kép A Városház utca felújított részlete (forrás:www.wellnesshotelgyula.hu)

A történeti belváros a köztér-megújítás hatására életre kelt, a kezdeti közberuházás a magántőkét megmozgatva az akcióterület környezetében lévő épületek fizikai rendbe tételével folytatódott. A városban egyidejűleg más projektek is megvalósultak (Várfürdő fejlesztés [9], Corso Boutique Hotel [10] és az Erkel Hotel komplex fejlesztése [11]) szélesítve a turisztikai szolgáltatásokat és serkentve a gazdasági szerkezetváltás folyamatát.

Gyula 2008-ban elfogadott Integrált Városfejlesztési Stratégiájában, megtalálható külön a belváros SWOT analízise.[12] Az erősségek közül kiemelném a városrehabilitáció szempontjából fontos épített örökséget, melynek egy része a projektek során megújult. Az attraktív belvárosi közterületek kiterjesztése és a zöldfelületek hasznosítása további potenciált rejtett magában. Ezeket a lehetőségeket kihasználták a történelmi belváros rehabilitációja során. A gyengeségek közül a kulturális turisztika infrastrukturális háttere az a szegmens, amin feltétlenül javítani kéne a turizmus szempontjából. A veszélyek közül a közlekedési helyzet problémáit sikerült kiküszöbölni, a rehabilitációval hosszú távon a slumosodás folyamatát is sikerült visszafordítani a belvárosban, s ez nem csak a szűkebb környezetben fejtette ki felértékelő hatását.

A történelmi belváros rehabilitációjának hatása Gyulán

A helyi gazdaság a rendszerváltozás utáni első évtizedében gyors és mélyreható átalakuláson ment keresztül. Az idegenforgalom bevételek is visszaestek, ez elsősorban a szervezeti beutaltak számának csökkenése miatt, de a külföldi (főleg német és jugoszláviai) vendégek száma is csökkent. A helyi gazdaságban a legnagyobb visszaesés a könnyűiparban és az élelmiszeriparban történt. Ezek a folyamatok azonban nem jelentkeztek olyan hirtelen és nagy arányban a munkanélküliek számában, mint az ország más hasonló helyzetbe kerülő városaiban, a turizmushoz kötődő, széles körben elterjedt kiegészítő gazdasági tevékenységeknek köszönhetően. A város az Európai Unió csatlakozása után új forrásokhoz juthatott hozzá.

A statisztikai adatok kvantitatív vizsgálata előtt a gyulai járás klaszterelemzését is elvégeztem. Az elemzés során lokalizációs együttható számításokkal kívánom bemutatni, hogy a gyulai járásban a turizmus húzóágazatként értelmezhető. A klaszterek tipizálása során a Lagendijk szerveződési és fejleszthetőségi szempontú besorolását vettem alapul (Lengyel I. 2010a).

A KSH Cégekódútár 2010-es adatai alapján a gyulai járásban a jellemző az élelmiszeripar és a hozzá kapcsolódó ágazatok túlnyomó koncentrációja. A mezőgazdaság és a hozzá kapcsolódó iparágak azonban nem tartoznak a húzóágazatok közé a gyulai járásban.

Az idegenforgalmi ágazatok vizsgálatánál 14 db TEÁOR kód alapján válogattam le a cégeket és vállaltokat, valamint az idegenforgalomhoz kapcsolódó ágazatokat. A fürdő és szálláshely, valamint az éttermi szolgáltatásokat, továbbá a múzeumokat és látnivalókat üzemeltető vállalkozásokat is figyelembe vettem.

Idegenforgalom		
	Magyarország	Budapest nélkül
Gyulai Kistérség	0,83	2,04
Budapest	2,99	
Békéscsabai Kistérség	0,70	1,51
Békés megye	0,56	1,20
Dél-alföldi régió	1,08	2,33

6. ábra Az idegenforgalom és a kapcsolódó ágazatok LQ index értékei forrás: KSH Cégkód-tár 2010/4 saját szövegesítés

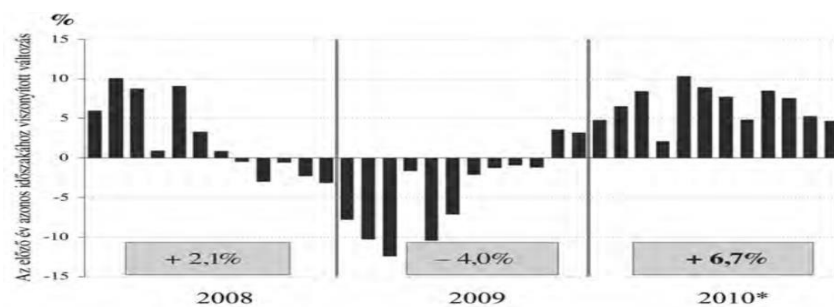
A kiszámított értékekből (6. ábra) megállapíthatnánk, hogy a vizsgált kistérségben nem található meg az idegenforgalom és a hozzá kapcsolódó ágazatok jelentős koncentrációja. Az viszont egyértelműen látható, hogy a Budapest jelentős ($LQ=2,99$) értékkel rendelkezik. Budapest értékei nélkül, azonban már a Gyulai kistérség LQ index értéke is meghaladja a 2-es értéket, amely már igen jelentős koncentrációnak nevezhető. Tehát összességében kijelenthetjük, hogy a Gyulai kistérségben megtalálható az idegenforgalom és a hozzá kapcsolódó ágazatok igen jelentős koncentrációja. Ugyanakkor a számítás is kimutatta, hogy Budapest „erejének” jelenléte, súlya egy ilyen vizsgálatban mekkora torzítást jelenthet.

A Dél-alföldi Regionális Innovációs Ügynökség honlapja szerint a vizsgált kistérségben két klaszter azonosítható, a Dél-alföldi Regionális Élelmiszer-lánc biztonsági Klaszter és a Dél-alföldi Termálklaszter. A gazdasági szerkezetváltás és a turizmus szempontjából a Dél-alföldi Termálklaszter szerepe különösen fontos, a már említett Lagendijk-féle besorolás szerint a „hálózatra épülő klaszter” csoportba sorolható.

A klaszter elemzés és az LQ index adatait értelmezve az idegenforgalom húzóágazatként értelmezhető a gyulai járásban. De hogyan alakultak az idegenforgalom, turizmus adatai a városban belül?

A települési adatok vizsgálatánál két tényező hatását szeretném kiemelni. Az első a városrehabilitáció megvalósulása utáni évek adatainak különösen fontos visszajelzés-értéke van arra vonatkozóan, hogy valóban volt-e növekedést indukáló hatása a projektek megvalósulásának. A másik fontos tényező a gazdasági világválság évei utáni folyamatos fellendülés. Ugyan 2008-ban és 2009-ben jelentősen visszaesett

ennek a turizmus a teljesítménye is, mely folyamat globálisan is érzékelhető volt (Boros L. – Pál V. 2013). Azonban 2010-től folyamatos növekedés figyelhető meg a turistaérkezések számában a világon (7. ábra). Az alábbiakban a városrehabilitációhoz kapcsolódó és az azokat követően megvalósult turisztikai projektek hatásainak érvényesülését kívánom értelmezni az adatok tükrében.

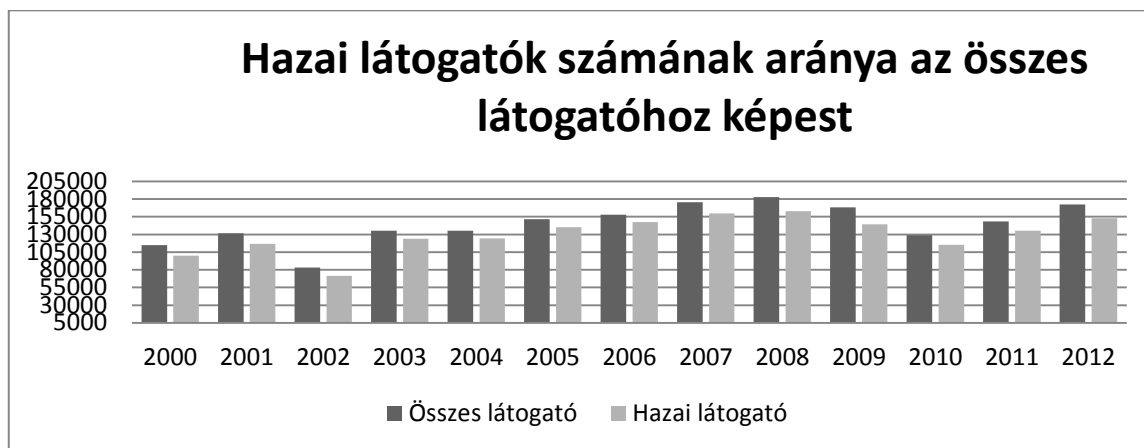
7. ábra A turistaérkezések számának változása a világon (Forrás: Boros L. – Pál V. 2011)

Gyula az elmúlt három évben a KSH adatai szerint a 20 legnépszerűbb város között szerepel az összes látogatószám és a hazai látogatószám adatai alapján. Az összes látogatószám alapján 2010-2011-ben 13. volt a rangsorban megelőzve Szegedet, Pécsét és Visegrádot is. A népszerű fürdővárosok közül Hévíz, Hajdúszoboszló és Sárovar talál is Gyula előtt a listán. A belföldi vendégszámokat vizsgáló listán Gyula a 9. helyen szerepel, megelőzve Sárovert, Egert és Győrt is. A külföldi vendégforgalmat vizsgáló rangsorban Gyula nem található a 20 legnépszerűbb magyar város között 2010-2011-ben.[13]

A 2012-ben az összes vendégforgalmat figyelembe véve Gyulát már a 12. helyen találjuk, az előző évihez képest 26%-os növekedés figyelhető meg a vendégek számában. A hazai vendégek számát vizsgáló rangsorban Gyula a 6. helyen található, 20,1%-os növekedést mutatva. A külföldi vendégforgalmat vizsgáló rangsorban Gyula azonban 2012-ben sem szerepel a 20 legnépszerűbb magyar város között.[14]

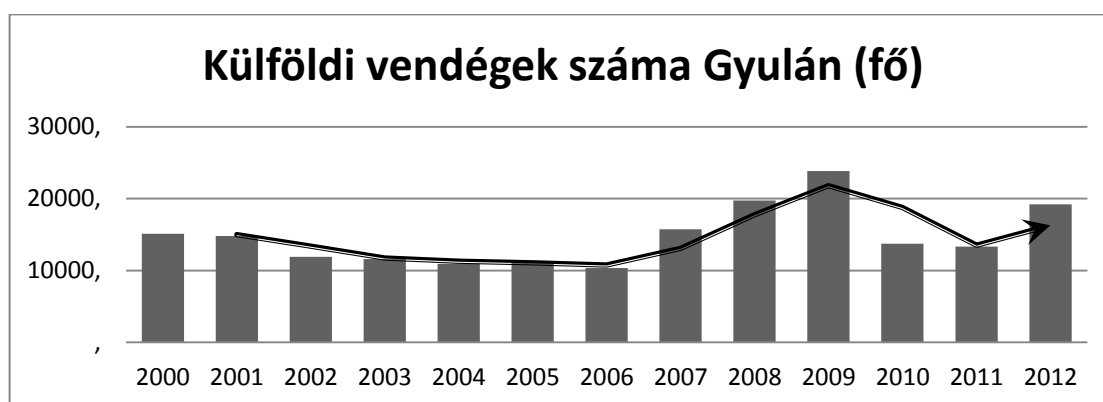
A KSH előzetes adatai alapján 2013-ban az összes vendégszámot figyelembe véve Gyula a 12. legnépszerűbb magyar város az. 6,4%-os növekedéssel. A belföldi vendégszám rangsorban pedig a 6. található 5,4%-os növekedéssel az előző évi vendégszámhoz képest. A külföldi vendégforgalmat figyelembe véve a 20 legnépszerűbb magyar város között továbbra sem találjuk Gyula városát.[15]

A Gyulára látogató vendégek száma a történelmi belváros rehabilitációjának lezárulta, vagyis 2007 után jelentősen növekedett. A gazdasági válság csak 2009-ben kezdte éreztetni hatását a helyi turizmusban. A 2009-es évben az összes vendégszám 8%-kal csökkent. A következő évben, 2010-ben már több mint 20%-os zuhanás figyelhető meg ugyan ebben a statisztikában. A 2011-2012-es években újra növekedésnek indult a látogatók száma és 2012-ben már a válság előtti adathoz közelít (8. ábra).

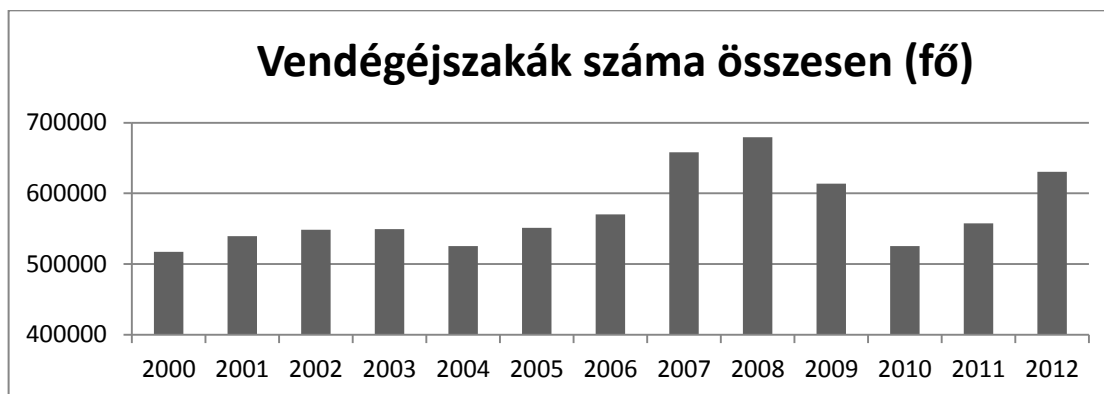
8. ábra A hazai látogatók aránya az összes látogatóhoz képest Gyulán 2000 és 2012 között (Saját szerkesztés, forrás: KSH)

A külföldi vendégek száma a városrehabilitáció befejezése után ugrásszerűen megnőtt. 2007-től évenkénti körülbelül 5000-rel nőtt a külföldi vendégek száma. A külföldről ide látogató turisták nagy része román nemzetiségű. A román vásárlókör kiszolgálására különösen a Várfürdő és a belvárosi üzletek fektetnek nagy hangsúlyt (Nagy G. – Nagy E. 2011).

9. ábra A külföldi vendégek száma 2000 és 2012 között Gyulán (Saját szerkesztés, forrás: KSH)

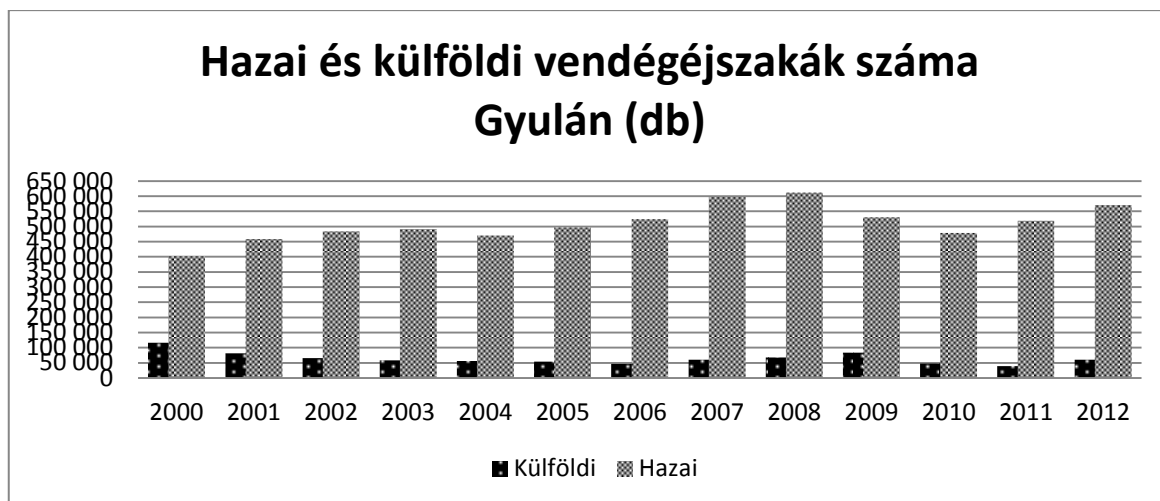
A látogatók számának csökkenésében a külföldi látogatók számának csökkenése jelentős szerepet játszott Gyulán. 2010-ben közel a felére esett vissza és 2012-ben érte csak újra el a városrehabilitáció utáni első és második év értékeit (9. ábra). A városban a szolgáltatások fejlesztése megkésve követte a vendégszám növekedését. A gyulai Erkel Hotel 2010-ben újult meg, míg a belváros szívében ugyan ebben az évben megnyílt meg a Corso Boutique Hotel. A Várfürdő 2009-re tervezett fejlesztése is csak 2012 júniusába indult el.

10. ábra Az eltöltött vendégéjszakák számának változása 2000 és 2012 között (Saját szerkesztés, forrás: KSH)

A vendégéjszakák számának adatai (10. ábra) alapján azonos trendek figyelhetők meg, mint az előző két ábra adatainál. Gyula történelmi belvárosának megújulása után 80 ezerrel nőtt a vendégéjszakák száma és 2008-ban még további 20 ezres növekedés figyelhető meg az adatok alapján. A szolgáltatások színvonalának folyamatos emelkedése ellenére 2010-ben a közel 240 ezer vendégéjszaka 140-ezerre csökkent. 2012-re megközelítette a város megújult központjának átadási évében mért vendégéjszaka számot.

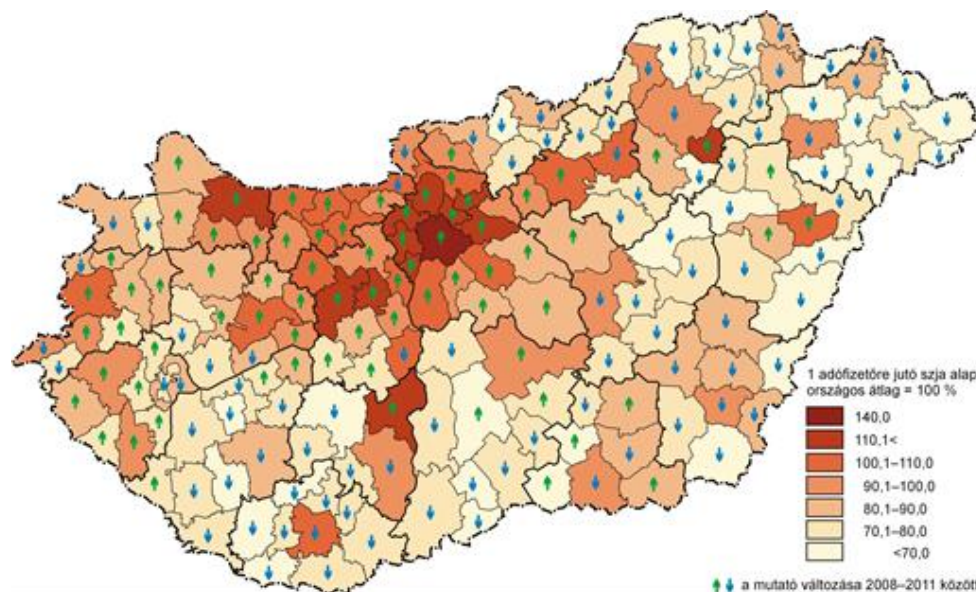
A 8. ábrán láthattuk, hogy a 2000-es években Gyulára jellemző volt, hogy főleg a hazai pihenni vágyók körében volt kedvelt a város. Ezt támasztják alá a már említett népszerűségi adatok is. A hazai vendégéjszakák száma a városrehabilitációs projekt befejezése után egy év alatt 70 ezerrel növekedett. A külföldi vendégéjszakák száma még 2009-ben is csak az összes körülbelül 15%-ot tesznek ki az összes vendégéjszakákhoz képest (11. ábra).

11. ábra A hazai és külföldi vendégek által eltöltött vendégéjszakák számának változás 2000 és 2012 között Gyulán (Saját szerkesztés, forrás: KSH)

A külföldi vendégek nem nevezhetők túl meghatározónak Gyulán, a közel 60 ezres 2012-es adat helyi szinten fejlődést jelent, de még nem éri el a válság előtti szintet. A hazai fürdővárosok közül Zalakaroson 140 ezer, Sárváron 270 ezer és Hajdúszoboszlón 250 ezer vendégéjszakát töltenek el a külföldiek.

A turizmusnak köszönhetően az ipari termelés visszaszorulása nem okozott akkora gazdasági, társadalmi problémákat a gyulaiaknak, mint más hasonló helyzetben lévő városokban (12. ábra). A helyiek egy része rendelkezett kiegészítő keresettel. Jellemzően valamilyen turisztikai szolgáltatást nyújtottak, például szálláshelyet biztosítottak. A turisztikai adatok és a helyi szolgáltatások szintjének fejlődése miatt elmondhatjuk, hogy az államszocializmus éveiben megindult (részleges) gazdasági szerkezetváltás, mára kiteljesedett Gyulán és a város egyértelműen turisztikai-szolgáltató centrummá vált a keleti határ mellett.

12. ábra Az egy adófizetőre jutó szja-alap kistérségi különbségei és változása (Forrás: Velkey G, Nagy E, Nagy G, Timár J, 2013.)

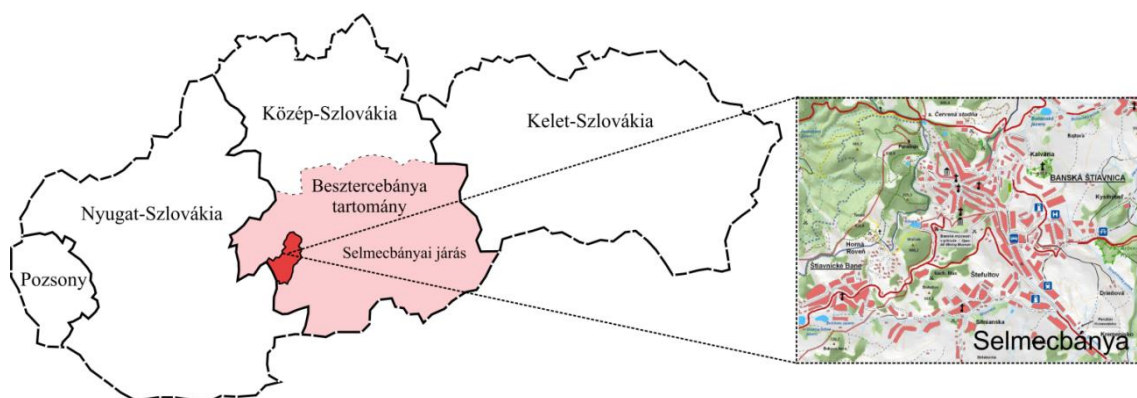
V. Térbeli-társadalmi folyamatok Selmecebányán

A szlovák közigazgatás és településfejlesztés változásai

A Szlovák Köztársaság településhálózat- és városfejlődése a volt szocialista országok közül azért különösen érdekes, mert nem csupán az említett gazdasági szerkezetváltozással kellett a döntéshozóknak szembenézni, hanem egy új, önálló állam megszilárdítása is feladatuk volt (Mezei I. 2008), melynek egyik eszköze a településhálózat-fejlesztése volt. A poszt-szocialista intézményi, politikai, gazdasági és társadalmi keretek jelentősen meghatározták és még mai is meghatározzák a fejlődési lehetőségeket ezeken a településeken (Kornai J. 2004). A rendszerváltozás után nőtt a munkanélküliség és az addig nem érzékelhető társadalmi problémák, mint szegregáció, alacsony képzettség, kisebbségi problémák is a felszínre kerültek. Szlovákia esetében a nemzeti öntudat meghatározásának egyik jelentős eszköze volt az egykori felvidéki településhálózat fejlesztési, intézmény- és eszközrendszer nemzeti kisebbségek számára hátrányos megváltoztatása (Mezei I. 2008). A közigazgatás 1996-os átalakítása mögött a nemzetiségi ellentétek mellett, nacionalista és velük szemben álló politikai csoportosulások ellentéte húzódott és húzódik még ma is. Az új önkormányzati

rendszernek (8 tartomány és új kerületi szint) központosító szándékai voltak. Az önkormányzat jogkörei csupán a településre korlátozódtak, míg a kerületek (házánkban: járások) hivatalai a minisztériumok hatáskörébe tartoztak. A pénzügyi források elosztási rendszere is a centralizációt támasztotta alá. A beruházásokra, így a városrehabilitációra is, csakis a központi költségvetésből lehetett támogatást igényelni. A városrehabilitációs projektek forrásait ekkor a Belügyminisztérium, azon belül pedig az Építésügyi Hatóság osztotta el. A beruházásokra szükséges pénzek előteremtése, sokszor láthatatlan csatornákon keresztül, a városok eladósodásához vezetett Szlovákiában (Mezei I. – Hardi T. 2003).

Selmecbánya rövid története

13. ábra Selmecbánya helyzet Szlovákiában

A vizsgálat tárgyát képező szlovákiai település, az egykori bányászati majd nehézipari központ, Selmecbánya (szlovákul: Banská Štiavnica). A város a Vág és a Garam folyó között, Szlovákia középső erősen iparosított területén a Selmeci-hegységben található (13.ábra). A gazdag történelmi múltú visszatekintő egykori alsó-magyarországi bányaváros jelentőségéből a 20. század folyamán folyamatosan veszített. A bányászat jelentősége folyamatosan csökkent, de az erőltetett szocialista iparosítás képes volt ennek ellensúlyozására. A város oktatási szerepköre is redukálódott, hiszen a Bányászati Akadémia, amely a világ első ilyen jellegű intézménye volt, ugyan 1919-ben Sopronba költözött, azonban a szlovák bányászat adminisztratív és irányítási központja Selmecbánya maradt (Mezei I. 2005). A rendszerváltozás és Csehszlovákia felbomlása után Selmecbánya és környéke gazdasági válságtérséggé alakult. Az ipar termelés volumenének visszaesése és folyamatos leépülése súlyos társadalmi és gazdasági

problémákat okozott. A piaci keretek között számos állami vállalat nem volt versenyképes. A nagy állami vállalatok megszűntek, bár ennek a folyamatnak a vége csak 2009-ben következett be. A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy a szerkezetváltozáshoz és a rehabilitációhoz szükséges tőke hiányzik Selmecebányán csakúgy, mint Szlovákiában (Barta Gy. 2009).

Selmecebánya történelmi belvárosának fizikai állapota tükrözte az elmúlt évtizedek várospolitikáját, amelynek eredményeként a történelmi városközpontok fejlesztése elmaradt (Keresztély K. 2006).

Az államszocializmus ideje alatt a belvárosi épületállomány fizikai állapota jelentősen leromlott, nem csak a Szlovák nagyvárosokban, de a vidéki településeken is. Az aránytalanul iparközpontú, szélsőségesen is szelektív településfejlesztés eredményeként előregedő, leromlott fizikai állapotú, slumosodó (történelmi) városközpontok jöttek létre, ahol a felgyorsuló szegregáció és a gettósodás okoz problémát jelenleg is. Az épületek fizikai leromlása mellett a helyi társadalom alacsony státusza is meghatározó volt ebben a folyamatban (Kovács Z. 1998, Egedy T. – Kovács Z. 2005). Az 1990-es évektől kezdve a többi kelet-közép európai városhoz hasonlóan, Selmecebánya egyik legnagyobb konfliktusforrását is az említett belső területek társadalmi-gazdasági átalakulása jelenti (Enyedi Gy. – Kovács Z. 2006, Kovács Z. 2009). A leromlott és vonzónak nem nevezhető városi szövetbe való beavatkozás egyre sürgetőbb lett.

A 2004-es Európai Unióhoz való csatlakozás után, megváltoztak a településfejlesztési keretek. Az újonnan megnyíló nemzeti és uniós források lehetővé tették a városrehabilitáció megkezdését a hanyatló településeken Szlovákiában is (Lelkes G. 2008). Számos szlovákiai város életében az egykor gazdasági, társadalmi és kulturális szempontból is kiemelkedő szerepet és helyet betöltő városközpontok ekkorra elvesztették vonzerejüket. A fejlesztések célja ezért a városok szerepének erősítése, szinergiára épülő integrált városfejlesztési koncepció kidolgozása, aminek természetesen illeszkednie kell a regionális programokba (Lelkes G. 2008).

Selmecebánya a korábban kifejtett indokok miatt jelenleg is hátrányos helyzetben van, folyamatosan leromló települési környezettel és társadalmi-gazdasági problémákkal küzd. A térség 1993-ban új lehetőséget kapott. Selmecebánya belvárosát az UNESCO a világörökség részévé nyilvánította, számos, egyedülálló nevezetesség,

mint például az Óvár, a város fölé magasodó dombokon található Kálvária és a Városháza toronyórája, valamint az egyedülálló szabadtéri bányamúzeum miatt. A település és környezete olyan erőforrásokkal rendelkezik tehát, melyeket kiaknázva, korábbi stagnáló helyzetéből kitörhet, és dinamikusan fejlődő régióvá válhat. Ebben fontos tényező a globálisan is növekvő turisztikai forgalom, mely a gazdasági és társadalmi megújulás eszköze lehet (M. Law, C. 1992). Ugyanakkor az UNESCO védettség a történelmi belváros számára nem csak előnyöket jelent. A védettséghez szigorú szabályok társulnak, mint például szigorú építési szabályozások és tulajdoni jogszabályok. A helyi szakemberek szerint a fejlesztők számára ez nem kifejezetten vonzó, hiszen nem alakíthatják kedvükre az épületet és környékét sem.[17] A helyi ingatlanpiacnak az árak folyamatos lefelé szorulásával is szembesülnie kellett. Az ok a magas munkanélküliség volt, ami az elvándorlást vonzotta magával.

A város turisztikai szempontból különösen szerencsés helyzetben van, ugyanis nem csak épített, hanem természeti adottságokban is igen gazdag Selmecebánya és szűkebb környezete. Rendelkezik olyan még ki nem használt, azonban potenciálisan fejleszthető attrakciókkal, mint például az elhagyott ipari (bányászati) örökségek (Boros-Martyin-Pál 2013). A városi megújulásban és a világörökséggé válás teremtette lehetőségek kihasználásában nyújtott segítséget a SEE VITO projekt, mely városfejlesztési eszközeivel kívánja a poszt-szocialista „városszindrómát” megszüntetni.

A selmecebányai kerületben a megkésett gazdasági szerkezetváltás utáni esélyeket és lehetőségeket mutatja be. Valamint a VITO (integrált városfejlesztés fontos történelmi városokban Dél-Kelet-Európában) projekt helyi céljait és eredményeit, amelyek segítséget nyújtottak-nyújtanak a városrehabilitáció és a gazdasági szerkezetváltás megindulásához.

VI. A VITO projekt hatásai és eredményei Selmebányán

A VITO projekt bemutatása

Az Európai Unió Dél-Kelet-Európa Fejlesztési Programja keretében a térség történelmi örökségüket fejlesztési erőforrásként hasznosítani szándékozó regionális centrumai – kis- és középvárosai - elindították a VITO projektet a városközpontok integrált szempontú fejlesztésének elősegítésére. Ennek a projektnek az egyik résztvevője Selmebánya, mely többi partnertelepüléssel együtt (14. ábra) vonzó vagy vonzóvá tehető városképpel és jelentős történelmi hagyományokkal rendelkezik.

14. ábra: A VITO projekt partner szervezetei és települései. (forrás: <http://www.see-vito.eu>, saját szerkesztés)

A projekt egyik legfontosabb célja a Lipcsei Charta által előírt, ám ezeken a településeken még hiányzó helyi településfejlesztési dokumentumok létrehozása volt. A programban nagy hangsúlyt fektettek a szakemberek a participatív (közösségi) fejlesztés és tervezés ösztönzésére, valamint a gazdasági fejlődés, a társadalmi érdekek és a kulturális értékek összehangolására, illetve megőrzésére.

A projekt 2009 szeptembere és 2012 augusztusa között valósult meg, Selmebányán a támogatás helyi összege 198 ezer euró volt. A projekt sikeresnek

mondható, a kitűzött célok megvalósultak, Selmezbánya település és területfejlesztési dokumentumai elkészültek, a helyi közösség részvételével, amely látványosan javult, intenzívebbé vált a projekt előrehaladtával. A projekt ugyanakkor láthatóan elősegítette a térség gazdasági szerkezetváltását is.

A VITO helyi eredményeiként említhető, hogy a történelmi belváros központja, a Szentháromság tér megújult, ismét nyüzsgő élettel teli közösségi tér lett. Mindehhez csupán pár apróbb beavatkozást vittek véghez. Az ide látogatók könnyebb tájékozódása érdekében turisztikai támogató rendszer (tájékoztató táblák) került kiépítésre, a köztér burkolata megújult. A helyi közösség aktivizálása pedig olyan jól sikerült, hogy a BSBA (Banská Štiavnica Beautification Association), amely egy szintistán helyi polgárokból álló civil kezdeményezés, önerőből felújította és Selmezbánya új nevezettségévé tette az Alsó-rózsa (Dolná ružová) utcát (4. kép). Emellett a helyi közösség számára hirdetett „Nyerj 10 ezer eurót!” pályázat is ösztönző erővel bírt. A számos beérkezett pályázat közül 3 megvalósításra is került, mint például a várkertek megújítása.[18] Vannak azonban továbbra is problémás elemek a városi térben. A történelmi belváros morfológiája miatt – szűk utcák – a parkolás problémát okoz. Ennek a kérdésnek a feloldása még várat magára, ugyanakkor születtek ötletek a probléma megoldására, mint például a közeli Selmezi-hegységbe vájt parkolók vagy a már nem használt bányajáratok kihasználása.

4. kép: Alulról induló kezdeményezés: a megújult Alsó-rózsa utcába (Forrás:

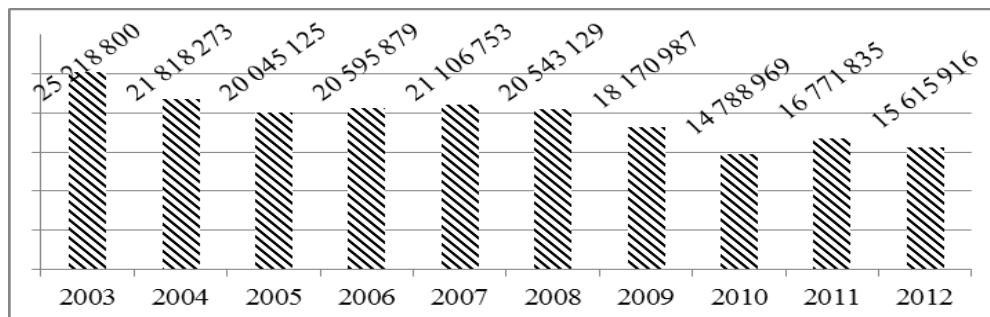
www.banskastiavnica.sk)

A gazdasági szerkezetváltás jelei

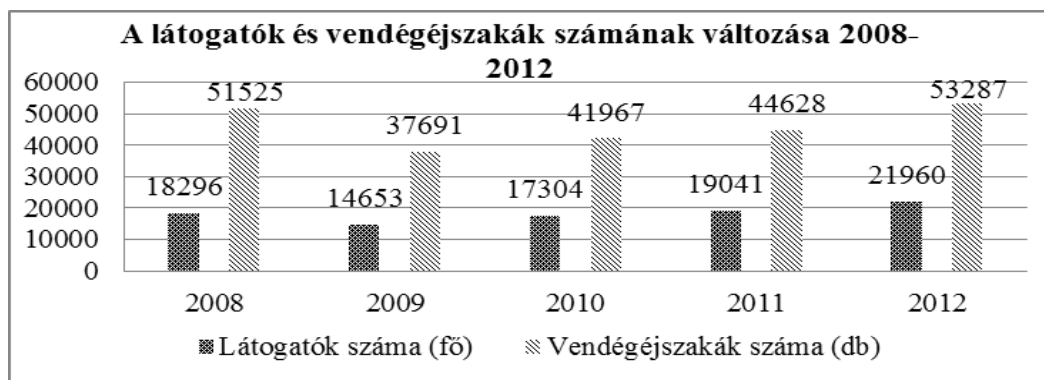
A gazdasági szerkezet megmutatja, hogy az egyes szektorok részesedése mekkora a javak előállításában. A gazdasági szerkezetváltás a domináns szektor meggyengülése és egy másik szektor megerősödéseként értelmezhető. Jelen helyzetünkben a szekunder (ipari) szektor jelentőségének csökkenésével párhuzamosan a terciér (szolgáltató) szektor, azon belül a turizmus fellendülése érzékelhető.

A Szlovák turizmusban is hasonló trendek figyelhetők, meg mint a nemzetközi turizmusban. Selmecbánya iparának leépülése az elmúlt bő két évtizedben folyamatos volt, azonban az UNESCO világörökség listára való felkerülés új kaput nyitott a városnak. A turisztikai adatok elemzése során, amelyek a Szlovák Statisztikai Hivatal regionális adatbázisából származnak, szembevető a selmeci kerület turisztikai fejlődése.

A 2008-as válság kirobbanása után a vendégéjszakák száma jelentősen visszaesett Szlovákiában és azóta csak kis mértékben nőtt az érték, mely még mindig csupán a válság előtti mutató kevesebb, mint kétharmada (15. ábra). A válság hatására a belföldi turizmus ismét felfutóban van Szlovákiában, ezt a trendet selmecbányai kerület is követte.

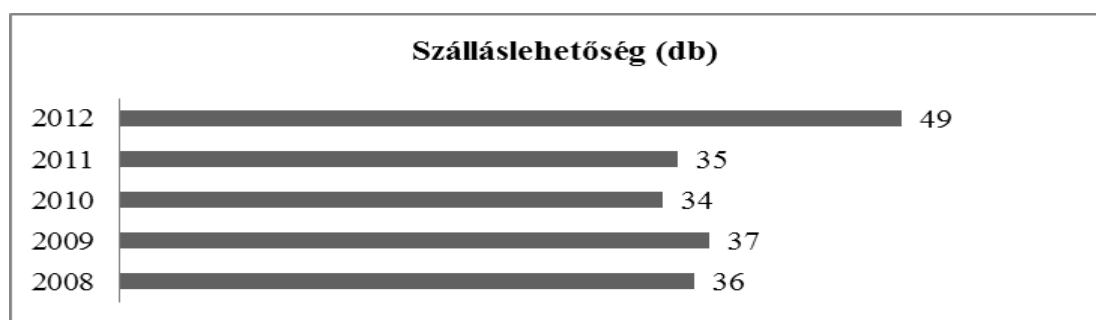
15. ábra: A Szlovákiában eltöltött vendégéjszakák száma (db) 2003 és 2012 között (Saját szerkesztés, forrás: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=46428>)

16. ábra: A látogatók és az eltöltött vendégéjszakák számának változás a Selmecebányai járásban (Saját szerkesztés, forrás: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4>)

Selmecebánya 2008 előtt az egyik leglátogatottabb város volt Szlovákiában, ezt is bizonyítja az évi több mint 50 ezres vendégéjszaka szám. A válság kezdetekkor 27%-os csökkenés volt mérhető, 40 ezer alá esett a vendégéjszakák száma. A látogatók számának változása is hasonló trendet követett, 2008 és 2009 között 20%-al kevesebb vendéget regisztráltak a Selmeci kerületben (16. ábra).

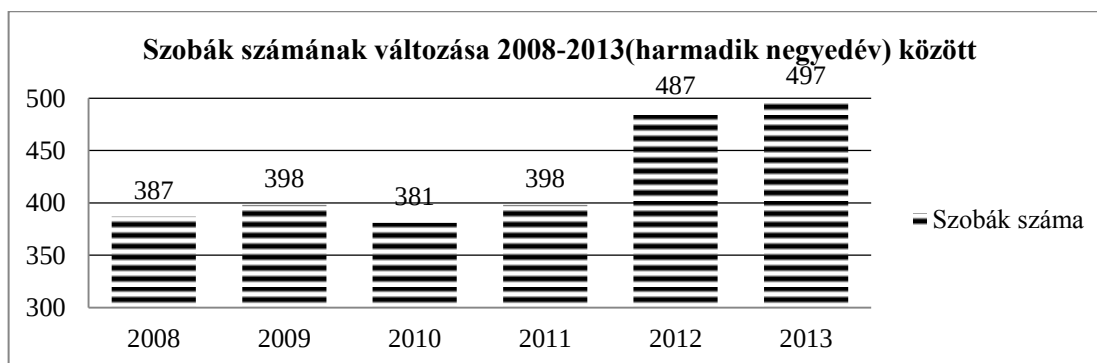
A 2010-es adatok már növekedést mutattak mindkét statisztikai mutató esetében és 2012-re a vendégéjszakák száma újra a válság előtti szintre emelkedett. A látogatók száma pedig már 2011-ben meghaladta a válság előtti számot, annak ellenére, hogy az országos értékek a válság előttihez képest gyengébbek (16. ábra). A vendégéjszakák száma 2012-ben a szlovák átlag tízszerese. [19]

17. ábra: Szálláslehetőségek a Selmecebányai járásban (Saját szerkesztés, forrás: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4>)

A helyi vendéglátáshoz kapcsolódó szállás szolgáltatások száma is növekedést mutat. A szálláslehetőségek számának növekedése korábban nem látott mértékű volt 2011 és 2012 között (17. ábra). Szlovákiában a selmeci járásban jött létre az első desztinációs menedzsment (DM) szervezet 2010-ben. A DM-nek 13 település és 37

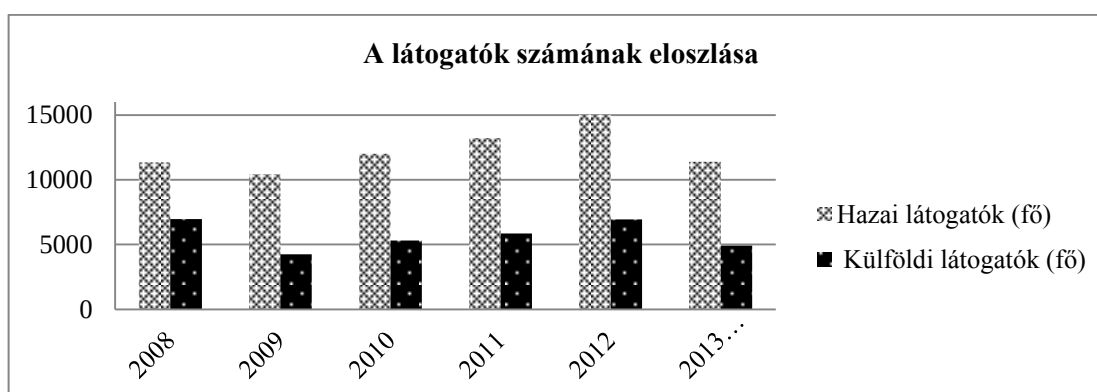
vállalkozás alapította. A szervezet célja a turisztikai célpontok közös menedzselése, valamint a fenntartható és permanensen fejlődő turisztikai termék létrehozása.[20]

18. ábra: A szobák számának változás (Saját szerkesztés, forrás:

<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4>)

A szálláshelyek számának növekedése magával hozta az igénybe vehető szobák számának elemelkedését is (18. ábra). Amely az elmúlt 5 év alatt több mint egynegyedével bővült a szobakínálat.

19. ábra: A Selmecebányára érkező látogatók eloszlása 2008 és 2013 harmadik negyedéve között (Saját szerkesztés, forrás:

<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4>)

Az adatok alapján elmondhatjuk, hogy helyi turizmus felfutása a válság után megkezdődött. A 2012-es év sikerként jellemezhető, szinte az összes fontos mutatót tekintve, meghaladta Selmecebánya turizmusa a válság előtti értékeket is. Az összképhez hozzátartozik, hogy mind a hazai, mind a külföldi turisták száma nőtt Szlovákiában a válság óta (19. ábra), s nem csak az országos trendet tükrözi a térség, de annál jobban teljesít. Selmecebánya ismét az egyik legnépszerűbb hazai turisztikai desztináció lett a globális válság óta Szlovákiában. A város és a környéke a külföldi (német, lengyel) turisták számára is újra egyre vonzóbb.

A rendszerváltás után a posztoszocialista keretek között több egykori ipari központ hanyatlása megkezdődött, az állami vállalatok megszűntek, helyükre nem lépetek be új szereplők, mely tovább rontotta a városok helyzetét. Komplex válságtérségek alakultak ki. Egy ilyen politikai–gazdasági–társadalmi környezetben a posztoszocialista átalakulást „elszenvedő” települések gazdasági szerkezetváltásra kényszerültek. A szlovákiai Selmecebánya is hasonló helyzetbe került, azonban az 1993-as UNESCO Világörökségi felvétel illetve a megnövekedett EU-s és nemzeti erőforrások, új lendületet és lehetőséget hoztak a felemelkedésre. Ebben kiemelt szerepe volt, a városközpontot érintő rehabilitációnak. A VITO projekt és a hozzá kapcsolódó fejlesztések további segítséget nyújtanak Selmecebányának és partnertelepüléseinek. A helyi település és területfejlesztési dokumentumok megalkotása lehetővé teszi komplex, integrált tervezést, s így a történelmi belváros megújításával, az egykor bányászati majd nehézipari központ mára Szlovákia egyik leglátogatottabb hazai turisztikai desztinációja lett. A selmeci kerületben a befektetők száma 35-49%-al nőtt 2011-ben és 2012-ben. [21]

Összefoglalás

Az államszocialista időszak közel 50 évre konzerválta a történelmi belvárosok fizikai és társadalmi állapotát. A politikai és gazdasági rendszerváltozás Kelet-Közép-Európában minden téren új kereteket teremtett. Az átalakuló politikai–gazdasági–társadalmi környezetben a posztoszocialista városok a gazdasági bázisuk meggyengülésével, gazdasági szerkezetváltásra kényszerültek.

A posztoszocialista városi átalakulás minden szempontból új kihívások elé állította az éppen megalakuló önkormányzati és az újonnan megjelenő piaci szereplőket, s új térbeli-társadalmi konfliktusok kialakulásához vezetett. Ez legerősebben a történelmi belvárosokban éreztette hatását, ahol a piaci szereplők döntései látványos változásokat hoztak, le- vagy éppen felértékelve a tér egyes elemeit.

A térség új forrásokat kapott és új fejlesztési gyakorlatokat tudott hasznosítani a 2000-es években, az Európai Unióhoz való csatlakozásnak köszönhetően. Az EU

politikáiban fontos elemként jelenik meg a városmegújítás, mint a kiegyenlítettebb területi fejlődés kulcsa.

Gyula és Selmecbánya is ilyen centrumként értelmezhető az uniós és a nemzeti regionális politikákban., ha szerepük kisebb (kistérségi/NUTS IV) szintre korlátozódik is. Gyula közigazgatási és ipari szempontból, Selmecbánya ipari és oktatási szempontból is fontos szerepet töltött be a 20. század közepéig, végéig. A két település a rendszerváltozás után egyszerre szembesült az erőletett iparosítás hátrányaival, következményeivel. A gazdasági, közigazgatási jelentőségükből nagymértékben veszítettek ugyanakkor, történelmi belvárosaik leromlott fizikai állapotban voltak a rendszerváltozáskor.

Gyula történelmi belvárosának rehabilitációja hosszú évek szisztematikus tervezőmunkája után kezdődött és valósult meg, Selmecbányán pedig a SEE-VITO projekt segítségével indult meg a történelmi belváros megújítása.

A helyi gazdaságban a turizmusnak egyre nagyobb szerepet kívántak szánni mindkét településen. A turisztikai adatok elemzése megmutatta, hogy mindkét esetben hasonló tendenciák figyelhetők meg a helyi turizmusban. A 2008-as gazdasági világválság hatása (vendégszám, vendégéjszakák számának csökkenés) 2009-ben és 2010-ben erősen érzékelhető volt. Az azt követő években újra növekedésnek indult a helyi turizmus Gyulán és Selmecbányán egyaránt. A hazai vendégek száma és aránya nőtt a történelmi belvárosok felújítása utáni években. A külföldi vendégek száma ismét növekszik lassan és 2011-ben már megközelítette a válság előtti értékeket mindkét városban.

Selmecbányán és Gyulán is megindult a turisztikai irányú gazdasági szerkezetváltás, melynek köszönhetően folyamatosan fejlődik a két település illetve környezetük, amit a statisztikai adatok alátámasztanak. A két település sikere látványos. Gyula hazánk egyik legszebb és legmodernebb fürdőjével rendelkezik napjainkban és a történelmi belváros rehabilitációja gerjesztő, indukáló hatással volt a helyi gazdasági életre. A selmeci fejlesztések és annak körülményei „jó gyakorlatként” más hasonló történelmi hagyományokkal rendelkező egykori ipari (bányászati) települések is felhasználhatják. A történelmi belvárosok rehabilitációja a két esettanulmányt figyelembe véve, pozitív hatással van a gazdasági szerkezet átalakításának folyamatára.

Irodalomjegyzék

- Balázs I. 2011: A közigazgatás változásairól Magyarországon és Európában a rendszerváltozástól napjainkig. Debreceni Egyetemi Kiadó. . Debrecen 2011
- Balog P. 2004: A szabadterek szerepváltozása a nagy európai városmegújításokban. Doktori értekezés, Budapest, 2004. pp. 86-103.
- Barta Gy. 2009: Integrált városfejlesztési stratégia: a városfejlesztés megújulása. In: Tér és Társadalom 23. évf. 2009/3. pp. 1916.
- Baráth G. - Szépvölgyi. Á. 2006: A városrehabilitáció fejlesztés politikai háttere. In: Tér és Társadalom 20. évf. 2006/1. pp. 21-36.
- Benko G. 1997: A regionális fejlődés útjai: globálistól a lokálisig. In: Tér és Társadalom 11. évf. 1997/2. pp. 1-16.
- Béres I. 2007.: Gyula város építészete és fejlesztése. Magyar Építőipar 2007/4. pp. 228-230.
- Boros-Martyin-Pál 2013: Industrial tourism – trends and opportunities, FORUM GEOGRAFIC 12: (1) pp. 108-114.
- Boros L. 2009: Szeged belső térfolyamatai az 1950-es évektől napjainkig. In: Földrajzi Közlemények 2009. 4. pp. 453–465.
- Buzás N. – Lengyel I. 2002: Ipari parkok fejlődési lehetőségei: regionális gazdaságfejlesztés, innovációs folyamatok és klaszterek. SZTE GTK, JATEPress, Szeged 2002. pp. 125-153.
- Csatári B. 1981: A Gyula környéki falusi települések néhány problémája. A közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatások részletes eredményei 3: Gyula. Békéscsaba: Békés Megyei Tanács VB. Békéscsaba. 1981. pp. 281-291.
- Csatári B. 2001: A vidék földrajzi kérdései. In: Dormány G., Kovács F., Péti M., Rakonczai J. (szerk.): A földrajz eredményei az új évezred küszöbén. SZTE TTK Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged 2001. pp. 1-9.
- Csanádi G. – Csizmady A. – Kőszeghy L. – Tomay K. 2006: Belső-Erzsébetvárosi rehabilitáció. Tér és Társadalom 20. évf. 2006/1. pp. 73-92.
- Dická J. 2007:A városi népesség térszerkezete Európa poszt-szocialista régiójában. In: Tér és Társadalom 21. évf. 2007/3. pp. 187-195.
- Egedy T.- Kovács Z. 2003: A városrehabilitáció néhány elméleti kérdése. In: Falu, Város, Régió, 2003/4. pp. 10-16.

- Egedy T. – Kovács Z. 2005: A városrehabilitáció néhány elméleti kérdése In: Egedy T. (szerk.): Városrehabilitáció és társadalom : tanulmánykötet, MTA FKI, Budapest
- Egedy T. 2006: A városrehabilitációs stratégiák szerepe az épület- és lakásállomány megújulásában, In: Tér és Társadalom, 20/1. pp. 37-56.
- Enyedi Gy. 1988: A városnövekedés szakaszai. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988.
- Enyedi Gy. – Kovács Z. 2006: Social Sustainability in Historical City Centre sin Central Europe – an Introduction. In: Enyedi Gy. – Kovács Z. (szerk.): Social Changes and Sustainability in Historical Urban Centres – The Case of Central Europe. Discussion Papers Special.Centre For Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences, Pécs.
- Enyedi Gy. 2008: Kiril Stanilov (szerk.): The post-socialist city. In: Tér és Társadalom 22. évf. 2008/4. pp. 229-234.
- Földi Zs. 2009: A társadalmi részvétel szerepe a városfejlesztés gyakorlatában – európai és hazai tapasztalatok. Tér és Társadalom 23. évf. 2009/3. pp. 27-43.
- Hajnal K. – Pirisi G. – Trócsányi A. 2010: Formális urbanizáció pécsi szemszögből. In: Kovács I. P. – Trócsányi A. (szerk.): Tér, találmány, tanítványok I. Publikon Kiadó, Pécs, pp. 183-200.
- Jeney L. 2013: Városföldrajz. In: Jeney L. – Kulcsár D. – Tózsá I. (szerk.): Gazdaságföldrajzi tanulmányok közgazdászoknak. Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék Budapesti Corvinus Egyetem. 2013. pp. 39-50.
- Keresztély K. 2006: A történelmi belvárosok társadalmi fenntarthatósága Kelet-Közép-Európa városaiban. In: Tér és Társadalom 20. évf. 2006/1.
- Kovács Z. 1992: A budapesti bérlakásszektor privatizációjának társadalmi- és városszerkezeti hatásai. In: Tér és Társadalom 6. évf. 1992/3-4. pp. 55-73.
- Kovács Z. 1998: Ghettoization or gentrification? Post-socialist scenarios for Budapest In: Netherlands journal of housing and the built environment, Vol. 13, Issue 1.
- Kovács Z. 2002, 2007: Népeség- és településföldrajz. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 2002, 2007.
- Kovács Z. 2009: Az urbanizáció keresztútja Kelet-Közép-Európában. In: Változó Föld, változó társadalom, változó ismeretszerzés. pp. 460.
- Kornai J. 2004: Mit tanulhatnak a posztoszocialista átalakulás útjára lépő országok az átmenet eddigi tapasztalataiból? Közgazdasági Szemle, LI. évf., 2004. október. pp. 899-923.
- Lelkes G. 2008: A Szlovákiai regionális fejlesztés-politika s annak középtávú dél-szlovákiai határ menti vetülete az Unió támogatáspolitikája tükrében. In: Tér és Társadalom, 22. évf. 2008/3.

- Lengyel Gy. - Szántó Z. 2005: A gazdasági élet szociológiája. AULA Kiadó Kft, .Budapest 2005. pp. 103-105.
- Lengyel I. – Rechnitzer J.szerk. 2002: A klaszterek alapvető jellemzői. In: A hazai építőipar versenyképességének javítása: klaszterek szerepe a gazdaságfejlesztésben. RégióArt, Győr, 2002. pp 99-124.
- Lengyel I. 2010a: Regionális gazdaságfejlesztés. Akadémiai Kiadó, Budapest. 99-144.
- Lengyel I. 2010b: Regionális gazdaságfejlesztés. Akadémiai Kiadó, Budapest. 227.
- M. Law, C. 1992: Urban Tourism and its Contribution to Economic Regeneration. In: Urban Studies, Vol. 29. No. 3-4.
- Meggyesi T. 2010: A jelenkori urbanizációs folyamatok természete és hatása a településekre és a környezeti minőség megváltozására. Építésügyi Szemle, 2010/1.
- Mendöl T. 1963: : Általános településföldrajz. Akadémiai Kiadó, Budapest. p 28.
- Mezei I. 2005: A magyar-szlovák határ menti kapcsolatok esélyei. Doktori értekezés, Debrecen, 2005.
- Mezei I. 2008: Városok Szlovákiában és a magyar határ mentén. Fórum Kisebbségkutató Intézet, MTA Regionális Kutatások Központja, 2008.
- Nagy E. – Tímár J. 2007: A vidéki városi terek átalakulása Magyarországon - szuburbanizáció és dzsentifikáció az átmenet korszakában. OTKA.Kutatási zárójelentés, 2007.
- Nagy G. – Nagy E. 2011: Gyula – Határon átnyúló várostérség poszt-szocialista közegben. Innotárs_08-2-2009-0036; kutatás (2009-2011) az NKTH/NIH támogatásában „Határtalan várostérségek – Az országhatárokon átívelő várostérségi kapcsolatok a Kárpát-medencében” eredményei alapján.
- Német Zs. 2011: Az urbanizáció és a térbeli társadalomszerkezet változása Magyarországon 1990 és 2001 között. . KSH Népszámtudományi Kutató Intézet Budapest. 2011/3. pp. 9-23.
- Pirisi G. 2009: A mentőellátás területi jellemzői Magyarországon. In: Területi Statisztika 13/4. pp. 420-437
- Rudl J. 1998: Az új kisváros és a városi funkciók. In: Földrajzi Értesítő 1998/1. pp 36-38.
- Scherer F. 1938. : Gyula város története I-II. Gyula megyei jogú város. 1989.
- Szalavetz, A. 2008: Technológiai fejlődés és gazdasági szerkezetátalakulás.
- Szelényi I. 1990: Városi társadalmi egyenlőtlenségek. - Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. pp. 184.
- Tamás A. – Kovács-Andor K. 2009: Köztér és a közterületfejlesztés tendenciái napjainkban. XIV. Fiatal műszakiak tudományos ülészaka, Kolozsvár. 2009.

Timár J.- Velkey G.2003: Várossiker alföldi nézőpontból. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, MTA Társadalomkutató Központ. 2003. pp. 253.

Tomay K. 2006: Slumosodás és városrehabilitáció Budapesten. Tér és Társadalom XX. évf. 2006/1. pp. 93–107.

Tóth J. 2008: Meditáció a városról és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról. Vitairat. Területi Statisztika, 11. (48.) évf., 3. sz. pp. 237-245

Tóth Z. 1997: A települések világa. Ponte Press Kiadó, Pécs 1997.

Trócsányi A. 2007: A kulturális gazdaság szerepe Pécs város gazdasági-térbeli szerkezetváltásában. (<http://balkancenter.ttk.pte.hu/tarsadalom/letoltes/habil.pdf> letöltve: 2014. március 27.)

Városfejlesztési Kézikönyv 2009a: Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Területfejlesztésért és Építésügyért Felelős Szakállamtitkárság. Második javított kiadás. 2009. p 12

Városfejlesztési Kézikönyv 2009b: Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Területfejlesztésért és Építésügyért Felelős Szakállamtitkárság. Második javított kiadás. 2009. pp. 12-13

Városfejlesztési Kézikönyv 2009c: Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Területfejlesztésért és Építésügyért Felelős Szakállamtitkárság. Második javított kiadás. 2009. p. 14

Velkey G, Nagy E, Nagy G, Timár J. 2013: A „vidékiségből” adódó marginalizálódás társadalmi, gazdasági, települési/térségi összetevői, konfliktusai, okai és a feloldás, kezelés lehetőségei. Kézirat. MTA KRTK RKI Békéscsaba

Felhasznált források

[1]<http://www.un.org/cyberschoolbus/habitat/units/un01txt.asp>

[2]http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/territorialag-leipzigchart_ex_summary_/TerritorialAg-LeipzigChart_Ex_summary_hu.pdf

[3]<http://epiteszforum.hu/lipcsei-charta-a-fenntarthato-europai-varosokrol>

[4]http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/instruments/jessica_hu.cfm#4

[5] <http://www.urbact.hu/>

[6] https://www.teir.hu/rqdist/main?rq_app=um&rq_proc=mainuj_nd

[7] http://palyazat.gov.hu/gyula_tortenelmi_belvaros_rehabilitacioja (letöltve 2014. március 28.)

- [8] <http://epiteszforum.hu/elet-a-teren>
- [9] <http://varfurdo.hu/gyulai-varfurdo-fejlesztes/>
- [10] <http://www.beol.hu/bekes/gazdasag/negyecsillagos-munkahelyteremtesek-gyulan-309623>
- [11] http://www.portfolio.hu/premium/hunguest_hotel_erkel_gyula_minden_cseppben_e_lmeny.150953.html
- [12] http://www.terport.hu/webfm_send/3821
- [13] <http://www.vg.hu/vallalatok/turizmus/itt-a-legnepszerubb-hazai-varosok-top20-as-listaja-382578>.
- [14] http://szakmai.itthon.hu/documents/28123/121718/kozlemeny_statisztika_legnepszerubb_varosok_20130219_2.pdf/b7ff4621-63ac-45f7-a65f-8e90b6bcb261
- [15] <http://www.monitormagazin.hu/24-ora-hirei/hevitzt-jobban-szeretik-a-kulfoldiek>
- [16] http://www.varosrehabilitacio.net/new/pdf/1varosrehabilitacio_elmelete.pdf
(letöltve: 2014. 04.20.)
- [17] <http://reality.etrend.sk/byvanie/co-za-80-tisic-v-stiavnici-sa-kupuje-luxus.html>
- [18] <http://www.banskastiavnica.sk/projekty/vito/uvod-1.html>
- [19] <http://restauracie.etrend.sk/restauracie-aktuality/turisti-objavuju-bansku-stiavnicu.html>
- [20] <http://relax.etrend.sk/relax-cestovanie/banska-stiavnica-sa-zaregistrovala-prva.html>
- [21] <http://relax.etrend.sk/relax-cestovanie/uspesne-zmrtvychvstanie-banskej-stiavnice.html>